

Jaargang 44

Nummer 4

Mei 2013

Samenlevingsvormen

Maatschappij Politiek

Vakblad voor
Maatschappijleer

Gastles en rechtbankbezoek

Gratis

Niet alle schoolklassen die de rechtbank bezoeken zijn hierop voldoende voorbereid en dat is zonde. ProDemos biedt daarom scholen een gratis gastles en rechtbankbezoek aan.

Wat is een betere voorbereiding dan zelf een rechtszaak beleven? Daarom spelen leerlingen zelf in toga een rechtszaak na. Ook leren zij welke positie de rechtspraak in onze samenleving heeft. Een week later gaat de groep met dezelfde begeleider naar de rechtbank. Zijn wonen daar een politierechterzitting bij. Vooraf krijgen zij een introductie en achteraf kunnen ze vragen stellen. Met een handig boekje met daarin een schema en vragenlijst kunnen ze de rechtszaak goed volgen.

Tijdens de gastles in Alkmaar vonden de jongeren het geweldig om een toga aan te trekken en bleken heel inventief in het uitspelen van de zaak. Daarnaast waren ze onder de indruk van het rechtbankbezoek en herkenden zij de stappen die zij een week eerder zelf in toga hadden genomen.

De gastles en het bezoek aan de rechtbank zijn gratis.
Kijk op prodemos.nl/rechtbanken

Redactioneel

Samenlevingsvormen, dat thema is het hoofdonderwerp van dit nummer. Met het wegebben van de experimenteerlust van de jaren zeventig van de vorige eeuw (antiautoritaire opvoeding, communes) lijkt dat een thema geworden waarvan een gemiddelde havoklas niet erg opgewonden zal raken. Of vergis ik me en moet ik het massale protest in Frankrijk tegen het homohuwelijk interpreteren als een aanwijzing dat er ook in Nederland een sterke conservatieve onderstroom is die zich met hand en tand tegen het openbreken van het exclusieve karakter van het traditionele gezin wil verzetten? Ik kan het me om twee redenen haast niet voorstellen. Ten eerste het (in Frankrijk kennelijk ontbrekende) inzicht dat homogezinnen nu eenmaal altijd een kleine minderheid zullen vormen en ten tweede de vaststelling dat homogezinnen erg hun best doen om zoveel mogelijk op gewone gezinnen te lijken en hun kinderen net zo opvoeden als andere ouders. Voor zover het traditionele gezin getalsmatig aan dominantie inboet, hangt dat voornamelijk samen met vergrijzing, die het aantal een- en tweepersoonshuishoudens zonder inwonende kinderen flink doet groeien.

Verandert er dan niets met betrekking tot dat traditionele gezin? Jazeker wel. Wat bij Maatschappijleer misschien aan onderbelichting lijdt, is de invloed van technologische innovatie op de wijze waarop binnen dat gezin wordt samengeleefd, of op welk moment in hun leven mensen besluiten hun eigen gezin te stichten. Het gemeengoed zijn geworden van de wasautomaat en de pil markeren wat dat betreft ingrijpende veranderingen in het recente verleden. Die nog eens bestuderen kan helpen inzicht te krijgen in veranderingen die nu plaatsgrijpen, maar die aan de aandacht ontsnappen vanwege hun geleidelijkheid en omdat we ons zelden goed bewust zijn van veranderingen, als we die gelijktijdig met degenen doormaken met wie we ons zelf vergelijken.

Hans van der Heijde

Inhoud

Gezin nog steeds populair	4
Samenlevingsvormen onder de loep genomen	8
Waar is de grote schoonmaak gebleven?	10
Groepsgedrag en dissidentie (I)	12
Het Lagerhuis verdient een plaats binnen ons vak	14
Naakte leerling in het vizier...	18
Groepsgedrag en dissidentie (II)	20
Nederland is jarig!	22
RUBRIEKEN	
Grom	7
De werkvloer	17
Recensies	22
Lesmateriaal	26
Geknipt	29
NVLM	30
Gesignaleerd	31

Gezin nog steeds populair

Freek Bucx

Ook al is het gezin niet meer de hoeksteen van de samenleving en zijn samenlevingsvormen zonder kinderen sterk in opkomst, het gezin is nog steeds een populaire samenlevingsvorm. Het gezin van nu lijkt vaak niet meer op het traditionele gezin van vroeger, met een getrouwde vader en moeder met kinderen. Vergeleken met vijftig jaar geleden is er meer diversiteit in de manier waarop aan gezinsverbanden wordt vormgegeven. Ook de verhoudingen binnen het gezin zijn veranderd.

Als naar de samenstelling van huishoudens in Nederland wordt gekeken (tabel 1) valt op dat huishoudens steeds vaker uit slechts één persoon bestaan en minder vaak uit gezinnen met kin-

deren. Gezinnen met kinderen maken tegenwoordig nog ongeveer een derde uit van het totale aantal huishoudens. Mensen wonen steeds vaker, al dan niet tijdelijk, alleen; het aandeel alleen-

Tabel 1 – Huishoudens naar samenstelling en leeftijd hoofd huishouden (35-49 jaar) (in procenten en aantallen x 1000)

	1995	2000	2005	2010
alleenstaanden (%)	19,0	20,9	22,5	24,1
eenoudergezinnen (%)	8,2	8,8	10,1	11,1
(niet) gehuwde paren (%)	72,5	69,9	67,0	64,4
zonder thuiswonende kinderen	13,2	13,0	12,3	11,6
met thuiswonende kinderen	59,4	56,8	54,7	52,7
overige huishoudens (%)	0,3	0,3	0,4	0,4
totaal (x 1000)	1997	2087	2201	2191
waaronder (%)				
aandeel huishoudens met kinderen	67,5	65,7	64,9	63,9

Bron: CBS (Huishoudensstatistiek)

staanden is in de afgelopen decennia dan ook fors gestegen. Dan gaat het bijvoorbeeld om jongeren, maar ook om ouderen die weduwe of weduwnaar zijn geworden. Desalniettemin is het gezin met kinderen als samenlevingsvorm in Nederland nog steeds populair. Bijna twee derde van de volwassenen vormt in de maatschappelijk meest actieve periode van hun leven (tussen 35 en 50 jaar) een gezin (De Graaf 2011).

Al dan niet gehuwd...

De manier waarop het gezinsleven wordt vormgegeven is in de afgelopen vijftig jaar ingrijpend veranderd. De meeste van deze veranderingen vonden plaats in de jaren zestig, zeventig en tachtig van de vorige eeuw. Zo steeg de gemiddelde leeftijd waarop mensen hun eerste kind krijgen. Kregen vrouwen in 1970 gemiddeld op 24-jarige leeftijd hun eerste kind, inmiddels is dat met 29 jaar (De Graaf 2011). Daarmee behoren Nederlandse moeders tot de oudsten in de wereld. Mede doordat mensen tegenwoordig later aan kinderen beginnen, krijgen zij ook vaak minder kinderen en blijven meer mensen (gewild of ongewild) kinderloos. Gezinnen zijn dus gemiddeld genomen kleiner geworden. Op dit moment heeft 42 procent van de gezinnen twee thuiswonende kinderen; 41 procent van de gezinnen heeft één thuiswonend kind. Met 17 procent vormen grote gezinnen met drie of meer kinderen een minderheid. Een andere verandering is dat mensen tegenwoordig minder snel geneigd zijn om te trouwen dan circa vijftig jaar geleden. Ruim de helft van de ouders is niet getrouwd op het moment dat het eerste kind wordt geboren, en steeds meer ouders blijven ook na de geboorte van hun eerste kind ongehuwd samenwonen (De Graaf 2011). Het gehuwde paar met kinderen is nog steeds verreweg de meest voorkomende gezinsvorm, maar niet-getrouwde paren met kinderen zijn duidelijk in opkomst. Daarnaast is ouderschap tegenwoordig ook weggelegd voor stellen die vroeger geen kinderen konden krijgen, zoals koppels met een vruchtbaarheidsprobleem en homoseksuele en lesbische stellen.

... of gescheiden

Mensen gaan tegenwoordig eerder uit elkaar dan een halve eeuw geleden. Volgens de meest recente berekeningen strandt ruim een op de vier huwelijken. In meer dan de helft van de gevallen zijn daar kinderen bij betrokken. Daarnaast besluiten ook steeds meer ongehuwde samenwoners uit elkaar te gaan, en ook hier zijn in toenemende mate kinderen in het spel. In totaal krijgt een kwart van alle kinderen gedurende hun jeugd met veranderingen in de gezinssamenstelling te maken, vaak doordat ouders besluiten uit elkaar te gaan (De Graaf 2011). Als ouders uit elkaar gaan, worden de kinderen in de meeste gevallen gedurende een korte of langere periode opgevoed door een van beide ouders in een eenoudergezin; meestal is dat de moeder. Ongeveer 15 procent van alle gezinnen met kinderen bestaat uit een eenoudergezin. Steeds meer gescheiden paren met kinderen kiezen voor een co-ouderschap, waarbij het kind deels bij de ene en deels bij de andere ouder woont. Dit komt bij één op de vijf scheidingen voor. Een stiefgezin ontstaat wanneer een alleenstaande ouder met een nieuwe partner gaat samenwonen of trouwen. Het aantal stiefgezinnen is de laatste jaren fors toegenomen; inmiddels vormt 7 procent van alle paren met kinderen een stiefgezin. In ongeveer een derde van

Gezinsrapport 2011

Een portret van het gezinsleven in Nederland

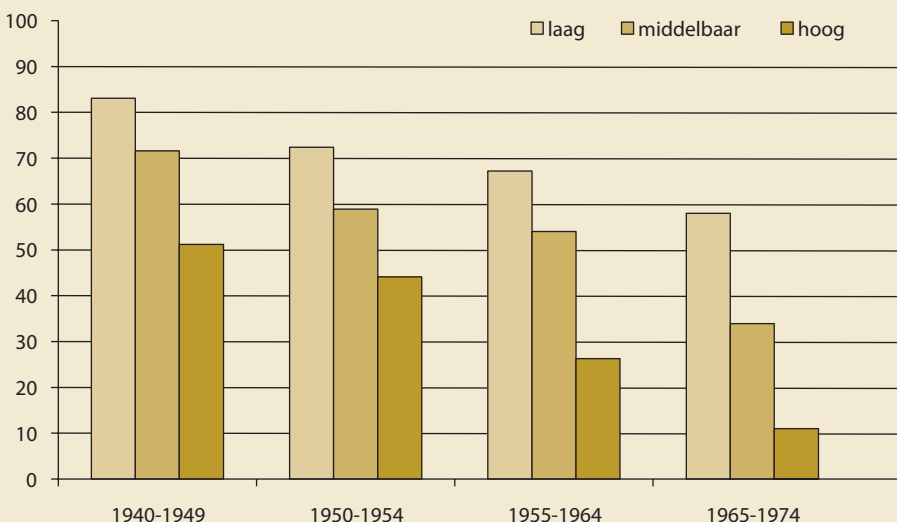
deze stiefgezinnen hebben ouders ook gezamenlijke kinderen (De Graaf 2011). Deze veranderingen in het gezinsleven

hangen nauw samen met veranderingen in normen en waarden van mensen. Sinds de jaren zestig is de tolerantie toegenomen ten aanzien van verschillende manieren waarop mensen hun gezin willen vormgeven. Kinderloosheid, kinderen krijgen en opvoeden binnen een niet-huwelijkse relatie, alsook kinderen opvoeden binnen een homoseksuele relatie worden steeds meer geaccepteerd. De veranderde opvattingen en gedragingen op het gebied van relaties en gezin maken deel uit van meer algemene processen van individualisering, secularisering en modernisering: mensen richten hun leven graag naar eigen inzicht in en laten zich minder leiden door wat door kerk of familie wordt voorgeschreven en voorgeleefd (Liefbroer 2003).

Verhoudingen binnen gezin

Niet alleen de samenstelling en vorm van gezinnen is in de loop der tijd veranderd, ook de rolverdeling binnen het gezin en de verhoudingen tussen de

Grafiek 1 – Aandeel vrouwen dat een eerste kind kreeg voor of op 28 jarige leeftijd naar opleidingsniveau, geboorteperioden vrouw (in procenten)

Bron: CBS (Onderzoek Gezinsvorming 2008)

gezinsleden is veranderd. Met name de positie van de moeder is de afgelopen decennia gewijzigd. Moeders combineren in toenemende mate de zorg voor kinderen met betaald werk. Na de geboorte van het eerste kind houden de meeste vrouwen tegenwoordig hun baan, al werken zij wel vaak in deeltijd.

in te brengen dan vroeger en beslissen over veel zaken mee. Met name in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw hebben er in het opvoedingsklimaat belangrijke veranderingen plaatsgevonden. De traditionele *bevelshuishouding*, met vader en moeder aan de macht, heeft plaats gemaakt voor een

Ouders houden rekening met de wensen van de kinderen en moedigen hen aan een zelfstandige houding aan te nemen.

Verder is het aantal uren dat moeders met kinderen werken de laatste jaren duidelijk gestegen (Janssen en Portegijs 2011). Vroeger werd nogal eens gedacht dat ouders daardoor minder tijd met hun kinderen zouden doorbrengen en dat dat ten koste van de kwaliteit van de opvoeding zou gaan. Dat blijkt niet het geval: ondanks de toegenomen tijd die aan betaald werk wordt besteed, gaat er tegenwoordig juist meer tijd naar de kinderen dan vroeger, zo blijkt uit tijdsbestedingonderzoek (Cloin en Schols 2011). Ook de manier waarop ouders met hun kinderen omgaan is in de afgelopen decennia veranderd. De machtsbalans tussen ouders en kinderen is evenwichtiger geworden: kinderen hebben meer

onderhandelingshuishouden (De Swaan 1982; Rispens et al. 1996). Opvoeden is in plaats van *leiden* meer *begeleiden* geworden. Waar vroeger regels meer van bovenaf werden opgelegd, besteden ouders nu veel aandacht aan het geven van uitleg over waarom iets moet of niet mag. Ook mogen veel kinderen nu – zeker als ze al wat ouder zijn – meepraten en meebeslissen over de regels en de gevolgen van het overtreeden ervan. Ouders houden op deze manier rekening met de wensen van de kinderen en tegelijkertijd moedigen zij hen aan een zelfstandige houding aan te nemen. Dat laatste vinden ouders heel belangrijk in de opvoeding: dat hun kinderen opgroeien tot autonome, assertieve individuen die in staat zijn

De eerste minister van Jeugd en Gezin André Rouvoet (foto: Marie Cecile Thijs)

hun eigen mening te bepalen en eigen keuzen te maken. Er lijkt wat dat betreft sprake van een mentaliteitsverandering bij ouders, waarbij individuele keuzevrijheid centraal is komen te staan. Deze verandering weerspiegelt de veranderingen in normen en waarden die zich in de samenleving als geheel in de afgelopen decennia hebben voorgedaan (Bucx en De Roos 2011).

Grafiek 2 – Aandeel echtscheidingen binnen 14 jaar

Bron: CBS (Onderzoek Gezinsvorming 2008)

Overheid en gezin

Het gezinsbeleid van de Nederlandse overheid is van oudsher niet specifiek op gezinnen gericht. Er is sprake van een zogenoemd impliciet gezinsbeleid. Beleid dat invloed op gezinnen heeft wordt vanuit afzonderlijke beleidsterreinen gemaakt, zoals sociale zaken, onderwijs en justitie (Hoek 2008). Een uitzondering hierop vormt de periode tussen 2007 en 2010, ten tijde van het kabinet Balkenende IV, met een minister voor Jeugd en Gezin en er aan een meer samenhangend gezinsbeleid werd gewerkt

Het gezinsbeleid van de Nederlandse overheid richt zich op het zorgen voor een wettelijk kader. Daarnaast stelt zij

zich ten doel de noodzakelijke financiële en praktische (rand-)voorwaarden te scheppen, waardoor ouders voldoende tijd en geld hebben om voor hun kinderen te zorgen. De opvoeding zelf is in de ogen van de overheid een privézaak van ouders of verzorgers; zij zijn hier primair verantwoordelijk voor en hebben een grote vrijheid om de opvoeding van de kinderen naar eigen inzicht vorm te geven. Het gezinsbeleid van de overheid kenmerkt zich van oudsher dan ook door terughoudendheid op dit gebied (De Hoog 2003; Hoek 2008). De overheid bemoeit zich in principe

*Het gezinsbeleid van
de overheid
kenmerkt zich door
terughoudendheid*

niet inhoudelijk met de opvoeding, behalve wanneer ouders aantoonbaar falen en de veiligheid en gezondheid van de kinderen gevaar loopt, zoals is vastgelegd in de diverse kindbeschermingswetten. In de laatste twee decennia lijkt de rol van de overheid bij de opvoeding van kinderen groter te zijn geworden (Bucx en Bot 2012). De overheid neemt meer initiatieven om problemen te voorkomen en is geneigd eerder in te grijpen in gezinsituaties. ◀

Freek Bucx is wetenschappelijk onderzoeker bij het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) en redacteur van het Gezinsrapport 2011. Een portret van het gezinsleven in Nederland, SCP, Den Haag.

*Wilt u op dit artikel reageren, stuur dan een e-mail naar:
maatschappijenpolitiek@prodemos.nl*

Mijmeringen rond de troon

Oranje en het gemene volk

Als je een monarchie wilt, ga er dan ook een beetje beschaafd mee om. Met onderscheiding. Dat doen wij niet. De belangrijkste verdienste van de Oranjes lijkt te zijn dat ze zo gewoon doen, zo helemaal niet verheven. Dat vind ik raar. Maar wie ben ik? Ben ik de enige die zich ergert aan de haringkraam tegen de sokkel van Willem de Zwijger voor paleis Noordeinde, die zich plaatsvervangend schaamt voor een wc-potwerpende kroonprins, zich stoort aan het oubollige oranje kaasje als knop op onze vlaggenstok, in plaats van een martiale speerpunt zoals in beschaafde landen? Of is platte volksheid juist Oranjes streven?

Het is een eeuwenoud mechanisme: door het plebs te behagen en waar nodig te mobiliseren houdt de monarch de elite, mij dus, in toom.

De wraak van de grachtengordel

De maker heeft het kroningslied pruilend teruggetrokken, even maar. Is het fileren en vervolgens afschieten van dat lied de wraak van de jarenlang door de SBS- en *Telegraaf*-cultuur getergde elite? Is het een reactie op de heiligverklaring van de alcoholist Hazes, op het afdwingen van een fietsdoorgang onder het Rijksmuseum, op de oranje pruiken en opblaaskronen, waarmee het provinciale volk ons land wereldwijd voor gek zet? Of is het de laatste stuip trekking van de hogere cultuur? Ik denk het laatste, want inmiddels is het gedrocht toch uitgevoerd, maar of het overal is meegezongen?

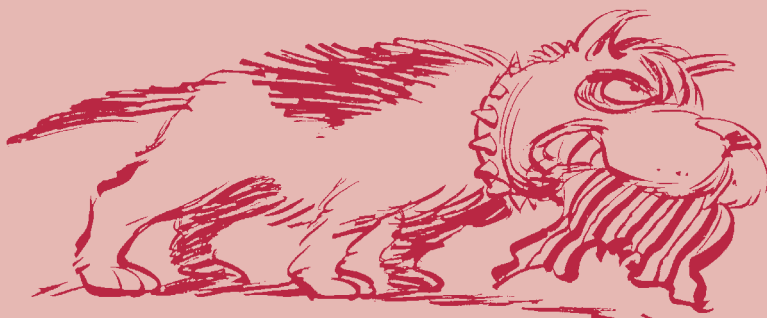
Staatsrechtelijke duidelijkheid

De inhuldigingsrede van Willem IV Alexander was een helder verhaal. In rake zinnen gaf hij college over de constitutionele monarchie in relatie tot de parlementaire democratie. Adequaat schetste hij zijn positie tegenover het volk, bij welks vertegenwoordiging hij in de Nieuwe Kerk te gast was. Een volk kan zonder vorst, een vorst niet zonder volk, zo paraphraseerde hij het Plackaet van Verlaetinghe van de Staten Generaal uit 1581. Al in zijn, waarschijnlijk strak geregisseerde, televisie-interview had hij duidelijk gemaakt dat hij elke vorm van koningschap accepteert die het parlement hem zal aanbieden.

Geen kwaad woord meer over de voormalige prins Pils. Zijn inauguratietoespraak is heel goed bruikbaar als lesmateriaal bij staatsrecht en inburgering.

Grom

g.vanrossum@maatschappijenpolitiek.nl

Samenlevingsvormen onder de loep genomen

Wolter Blankert

Samenlevingsvormen lijkt een even aansprekend als concreet onderwerp voor havoerlingen. Wie de Syllabus voor het nieuwe examen Maatschappijwetenschappen (pilot) doorneemt, komt wel tot de ontdekking dat dit onderwerp meer omvat dan de naam doet vermoeden. Dat is niet verrassend: het nieuwe examen mikt immers op diepgang en het leggen van verbanden. Binnen domein B, Vorming, moet de havist zich eerst grondig in de verschillende aspecten van *vorming* in het algemeen verdiepen, voordat hij bij de samenlevingsvormen - de context voor dit domein - belandt.

De stofomschrijving maakt glashelder dat een baby vanaf de geboorte vele vormende invloeden ondergaat. Daarbij wordt gewag gemaakt van de wisselwerking tussen aangeboren eigenschappen en omgevingsfactoren (aangeduid met *nature* en *nurture*) en gesteld dat de discussie daarover min of meer beslecht zou zijn. *Nature* komt er verder niet meer aan te pas, hetgeen begrijpelijk is gezien de inhoud van Maatschappijwetenschappen. Desondanks moet de leerling het verschil tussen *nature* en *nurture* in voorbeelden kunnen herkennen.

Socialisatie

Bij subdomein B1, Socialisatie, stelt de syllabus dat iemands identiteit deels wordt bepaald door socialisatieprocessen, waaraan gezin, media, kerk, school, politici, leeftijdgenoten en idolen elk hun steentje bijdragen. Daarbij speelt de cultuur waarbinnen iemand opgroeit een belangrijke rol. Die vaststelling leidt tot een cultureel uitstapje, waarbij de leerling met vijf dimensies van culturen wordt opgezadeld.

Aan de socialisatie door de media (met de daarbij behorende idolen) is een aparte paragraaf gewijd, met de conclusie dat de invloed van de media heel verschil-

lend wordt beoordeeld. Daarbij moeten leerlingen de *cultivatiehypothese* van ene Gerbner kunnen reproduceren. Verder moeten zij zich in aard en functie van sociale controle en in de vorming van opvattingen over de maatschappij en politiek verdiepen.

Samenlevingsvormen

Helder beschrijft de syllabus hoe de samenlevingsvormen sinds 1950 zijn veranderd (subdomein B2): eerst het kostwinnersgezin, daarna de veranderingen in de jaren zestig met de opkomst van het samenwonen, de tweeverdieners, homostellen en zovoorts. Die veranderingen worden aan maatschappelijke ontwikkelingen en aan een verandering in culturele waarden toegeschreven; daarnaast doet de multiculturele samenleving haar intrede. De populariteit van het huwelijk neemt na 1970 snel af ten gevolge van de *individualisering, secularisering* en *emancipatie*. De verhoudingen binnen het gezin veranderen, mede door de veranderde culturele waarden. De emancipatiebewegingen leiden ertoe dat de ongelijkheid tussen mannen en vrouwen op sociaal-economisch gebied afneemt. Hierdoor komt het moderne gezin tot wasdom:

een onderhandelingshuishouding met een geringe gezagsafstand, maar ook met opvoedingsambivalentie.

Een verschuiving treedt op in de rol van de *socialisatoren*; minder invloed van kerk, familie en verenigingen, meer van onderwijs, peergroep en (sociale) media. Binnen subdomein B3 worden deze veranderingen nog eens dunnetjes overgedaan, nu vanuit de invalshoek van *binding*, tussen individuen en met de samenleving. De verschuiving van de *bevelshuishouding* naar de *onderhandelingshuishouding* leidt tot een andere binding tussen ouder en kind, terwijl ook de binding tussen man en vrouw verandert als de vrouw zelf een inkomen gaat vergaren. Frappant is de binding van sommige immigrantengroepen met hun land van herkomst, waaruit vaak de huwelijkspartner wordt betrokken. Verder vraagt de syllabus aandacht voor de jeugdcultuur en voor de gewijzigde verhouding tussen de generaties.

Politiek

Het afsluitende subdomein B4 maakt duidelijk dat de leerling zich ook bij dit onderwerp in de politiek moet verdiepen. Verandering in samenlevingsvormen leidde immers tot politieke strijd en tot politieke besluitvorming. De overheid verlegde in

'De populariteit van het huwelijk neemt na 1970 snel af (foto: Wikimedia Commons)

toenemende mate haar uitgangspunt van gezin naar individu. Het overheidsbeleid was niet zo zeer op het gezin als geheel gericht, maar op deelaspecten als emancipatie en opvoedingsproblemen (*impliciet* gezinsbeleid).

De confessionele ideologie wil het gezin als *hoeksteen van de samenleving* behouden. De liberale ideologie benadrukt de vrijheid van het individu. De socialistische ideologie kiest voor *gelijkheid* tussen mannen en vrouwen en tussen verschillende samenlevingsvormen, door samenlevingscontracten en sinds 2001 door het homohuwelijk.

Ter afronding van dit onderwerp stelt de syllabus dat onderwijswetgeving de socialisatiefunctie van het onderwijs heeft versterkt. Zo leidde de Mammoetwet uit 1963 ertoe dat de invloed van het milieu op de studiekeuze verminderde en de achterstand van meisjes verdween.

Commentaar

De samenstellers van de syllabus hebben het onderwerp helder in beeld gebracht, waarmee een docent goed uit de voeten kan. De uitgangspunten van het nieuwe examen zijn er op een vanzelfsprekende manier in verwerkt. Desondanks is toch een aantal kanttekeningen te maken. Opvallend is dat het verband tussen het hoofddomein Vorming en de subdomeinen over samenlevingsvormen niet zo goed uit de verf komt. De vraag of opgroeien als enig kind bij een lesbisch stel tot een ander eindproduct leidt dan vorming binnen een *bevelsgericht* gezin met een kot vol kinderen, wordt niet opgeworpen. Zeker, dit is een nauwelijks te beantwoorden vraag, maar wel de rechtvaardiging voor de koppeling van samenlevingsvormen aan *vorming*. In de praktijk krijgt *binding* (domein D) meer nadruk, overigens prima om zo het verband tussen de domeinen duidelijk te maken. De syllabus wijst erop dat over de invloed van de media heel verschillend wordt gedacht, maar laat dat bij andere invloeden achterwege. Ook over de invloed van de peergroep en van de ouders lopen de meningen sterk uiteen.

Gezinnen van immigrantengroepen worden als *klassiek* aangeduid, maar het regelmatig tekortschieten van ouderlijk gezag lijkt daarmee niet in overeenstem-

ming, terwijl ook daar heel wat werkende vrouwen voorkomen.

Pil

Echt onbegrijpelijk is dat de pil in het stuk niet voorkomt, bij uitstek het vliegwiel van verandering door de ontkoppeling van coïtus en conceptie. Vlak voor de komst van de pil daalde de gemiddelde huwelijksleeftijd nog elk jaar verder, onder meer door de vele *moetjes*; het aantal geboorten buiten het huwelijk had een historisch laagtepunt bereikt. Dankzij het hoogste geboortecijfer van West-Europa waren grote gezinnen volstrekt normaal. Na 1970 werd de pil gemeengoed. Bevrijd van de angst voor zwangerschap lusten ook de voorheen zedige Roomse meisjes er wel pap van en laptten massaal het kerkelijk verbod op seks voor het huwelijk aan hun laars. In het kielzog daarvan zetten zij alle kerkelijke dogma's overboord en dat opende weer de deur voor abortus. Deze ontkoppeling van coïtus en conceptie en het ondergraven van de kerkelijke leer joegen de huwelijksleeftijd naar voorheen ongekende hoogte en droegen bij aan de acceptatie van homoseksuelen. De maatschappelijke en culturele veranderingen van de syllabus hadden dus heel concrete oorzaken.

De verandering in opvoeding werd vooral veroorzaakt door kleinere gezinnen in grotere huizen, waarin soepeler regels konden gelden en dus niet alleen door nieuwe opvattingen.

Bij de emancipatie van vrouwen speelden de economie en de ontwikkeling van apparaten als de wasmachine een belangrijke rol. De groeiende welvaart leidde tot en dusdanige stijging van de vraag naar consumptiegoederen (en naar arbeidskrachten) dat één salaris vaak niet meer volstond; een merkwaardige, voor leerlingen bevattelijke, paradox. Vooral de populariteit van de auto maakte een dubbelinkomen noodzakelijk, terwijl de breedte van de achterbank een grens stelde aan de gezinsgrootte, naast steeds hogere vormingskosten door verlenging van de leerplicht en steeds groeiende eisen van het kroost.

Het heeft er kortom een beetje de schijn van of deze concrete, voor havisten aansprekende en in elk geval zeer wezenlijke oorzaken te laag bij de grond of te simpel voor de syllabus zijn bevonden. Daar valt in de les nog best wat aan te doen, want die in theoretische termen beschreven veranderingen (*individualisering, secularisering en emancipatie*) worden er alleen maar begrijpelijker door. ◀

Waar is de grote schoonmaak gebelevend?

Hans van der Heijde

Een schets van een Nederlandse huiskamer anno 1953 van een gemiddeld gezin toont een grote tafel in het midden van de kamer, met daarboven een grote hanglamp. Bij de (kolengestookte) haard staan twee *luie stoelen* met schemerlampen. Op een wandmeubel staat een radio. Uit de inrichting laat zich aflezen waar en hoe een belangrijk deel van het gezinsleven zich afspeelt.

Nu een Nederlandse huiskamer van een gemiddeld gezin zestig jaar later: geen centraal geplaatste, grote tafel meer, maar een tweedeling. Vanaf de raampartij aan de voorkant eerst een bankstel met televisie-uitzicht en een lage salontafel. Geen haard meer, dankzij de centrale verwarming. In de achterste deel van de kamer een eettafel met stoelen. Wie, zoals ik met studenten van een lerarenopleiding doe, de moeite neemt om 's avonds door straten met rijtjeshuizen te wandelen om een blik op de interieurs te werpen (handig, die grote ramen en die open gordijnen: iedereen stelt ruimhartig zijn inrichting ten toon), zal het opvallen hoezeer die qua situering van het meubilair op elkaar lijken. Deels valt dat uit conformeringsdrang te verklaren. Het in de huiskamer zo zichtbaar zijn – een kenmerk waarin Nederland zich trouwens onderscheidt – fungeert hier mede als conformeringsinstrument: zichtbaar zijn dwingt tot conformisme.

Bankstel

Een ander deel van de verklaring is technisch van aard: stekkerdozen en televisiekabelaansluitingen zitten in een dergelijk straat van rijtjeshuizen allemaal op dezelfde plaats, waardoor die televisies, en daarmee ook bankstellen,

allemaal in dezelfde hoek staan. Er valt echter nog iets op: tenzij het Nederlands voetbalelftal een WK-wedstrijd speelt, zie je vrijwel nooit een heel gezin tegelijkertijd verzameld op het bankstel. Dit laat zich mede verklaren uit technische factoren. In tegenstelling tot dat huis in 1953 zijn in die van nu alle kamers (centraal) verwarmd en hebben de kinderen op hun eigen kamers de beschikking over een televisie en een computer.

Technologie

Weliswaar is het kerngezin nog steeds de dominante samenlevingsvorm, in zijn alledaagse bestaan is het in een tijdsbestek van circa een halve eeuw grondig veranderd. Die verandering moet voor een belangrijk deel worden toegeschreven aan de invloed die technische en technologische ontwikkelingen er op uitoefen(d)en. Omdat zulke veranderingen in het algemeen traag verlopen, omdat ze zich, vergeleken per gezin, min of meer gelijktijdig voltrekken en omdat het, elk afzonderlijk beschouwd, zelden om ingrijpende veranderingen gaat, zijn velen zich er nauwelijks van bewust. Er is een vergelijking met ruim een halve eeuw geleden nodig om te beseffen hoezeer ze, bij elkaar genomen, het gezinsleven hebben veranderd.

Maatschappijleer

Juist omdat het zo dicht bij huis ligt (ik kan hier ook zeggen: *in* huis ligt) biedt dit onderwerp aardige mogelijkheden voor maatschappijleerdoel-einden. Dat op elkaar – willen – lijken (conformismedrang) wordt met die huisinterieurs concreet geïllustreerd. De invloed van techniek/technologie op (veranderingen) in het dagelijkse (gezins)leven kan direct worden betrokken op het dagelijkse leven van leerlingen, die leren dat wat vanzelfsprekend lijkt, gisteren nog anders was en morgen misschien weer anders zal zijn – mede afhankelijk van het doordringen in hun gezin van alweer een nieuw apparaat. Neem de volgende tamelijk triviale vraag: welke gevolgen zou de verwerving van een magnetron voor gezinnen kunnen hebben? Leg die voor aan onvoorbereide leerlingen en ze zullen niet verder komen dan een opsomming van de gemakken van een dergelijk apparaat. Als hun voorbereiding echter heeft bestaan uit verwerving van inzicht in de gevolgen van technologische veranderingen op het alledaagse gezinsleven, dan komen ze wellicht verder. Bijvoorbeeld (ik ontleen dit antwoord aan een student aan de lerarenopleiding Maatschappijleer): in veel gezinnen is het gebruikelijk dat de

Ook de functie van de huiskamer is aan verandering onderhevig (foto's: Gerard Dukker, links, en Jung von Matt AG, rechts)

warme maaltijd zoveel mogelijk gezamenlijk wordt genuttigd en geldt als een gezamenlijke gezinsactiviteit, waar ook ieders dag wordt doorgenomen en allerlei gezinsaanlegingen worden besproken. Een traditioneel argument daarvoor is dat je die met liefde bereide maaltijd niet in verpieterde vorm tot je behoort te nemen, maar gezamenlijk aan te schuiven zodra de pannen op tafels staan. De magnetron maakt het echter mogelijk snel even een individuele portie op te warmen, zonder dat die tot een opgewarmde prak verwordt, waarmee dat traditionele argument aan kracht verliest en het gemakkelijker wordt van die gezamenlijkheid af te zien. Zo bekeken draagt de magnetron bij tot individualisering binnen het gezin, net als de cv, tv en pc op de kamers van de kinderen.

Reinheid

Tot de wasautomaat gemeengoed werd, was maandag wasdag, een zware dag voor de huisvrouw van een gezin met kinderen. De komst van de wasautomaat markeert een omslag in de Nederlandse *reinheidsideologie*, de algemeen aanvaarde opvattingen over persoonlijke en huishoudelijke hygiëne. Opnieuw een vergelijking van 1953 met 2013. In 1953 volstond voor de persoon-

lijke hygiëne de wekelijkse (zaterdagse) wasbeurt van het lijf en het niet vaker dan wekelijks wassen van schoongewassen kleding. Anno nu is een dagelijkse douche niets bijzonders, noch het dagelijks wassen van kleding, waarbij veel van wat die dag gedragen werd in de wasautomaat belandt. Waar zijn echter de grote voorjaars schoonmaak, tijdens welke het hele huis van onder tot boven en tot in alle hoeken grondig werd gesopt en geboend, en het wekelijks buiten uitkloppen van vloerkleden gebleven? Die zijn verdwenen. Kortom, de Nederlandse reinheidsideologie heeft een belangrijke verandering ondergaan, in die zin dat persoonlijke hygiëne dankzij douche en wasautomaat enorm is toegenomen, maar dat tegelijkertijd de huishoudelijke schoonmaakwoede sterk is afgenomen. Opvattingen over wat schoon is – of het nu om je lijf gaat of je huis – worden in sterke mate binnen het gezin gesocialiseerd, maar die opvattingen staan tegelijkertijd bloot aan externe invloeden, met name die van technische en technologische ontwikkelingen.

Eenheden

De neiging bestaat om bij *Samenlevingsvormen* de schijnwerper vooral op veranderingen in de samenstelling

van *samenleefeenheden* te richten: meer éénoudergezinnen, minder grote gezinnen, meer gezinnen met *same sex*-ouderparen, ten gevolge van vergrijzing meer huishoudens zonder kinderen, enzovoorts. Zonder zulke ontwikkelingen te veronachtzamen, is het ook noodzakelijk te wijzen op veranderingen in de wijze waarop binnen gezinnen wordt (samen-)geleefd en die veranderingen te verklaren. Het fenomeen van *same sex*-huwelijken en -ouderparen is een belangrijke verandering, die veel over homo-emancipatie zegt. In termen van alledaags gezinsleven lijken die erg hun best te doen zoveel mogelijk op het gemiddelde gezin te lijken en dus mee te doen aan alle veranderingen die zich daarbinnen voordoen. ◀

Wilt u op dit artikel reageren, stuur dan een e-mail naar:
h.vanderheijde@maatschappijenpolitiek.nl

Groepsgedrag en dissidentie (I)

E-mailwisseling tussen Hans van der Heijde en Lieke Meijs

Kustaw Bessems, journalist en columnist verzorgde een gastlezing op de Docentendag 2013 over het gevaar van groepsdenken en de waarde van afwijken. Zijn lezing verscheen op 2 februari in *de Volkskrant* onder de titel 'Stamp er geen stampdenken in'. Tijdens die Docentendag werd er stevig over gedebatteerd; *Maatschappij & Politiek*-redacteurs Hans van der Heijde en Lieke Meijs werden erdoor aangezet tot een discussie per e-mail.

Groepsgedrag en dissidentie (1)

Verstuur Chat Bijlage Adres Lijsten Kleuren Bewaar als concept Lijsten Fotokeuze Toon sjablonen

Aan: h.vanderheijde@maatschappijenpolitiek.nl

Kopie:

Blinde kopie:

Onderwerp: Groepsgedrag en dissidentie (1)

Handtekening: Geen

Dag Hans,

Bessem's betoog komt voort uit een gemis in zijn eigen schoolloopbaan, namelijk de les die mee gaf dat 'je niet altijd ergens bij hoeft te horen'. Nog een schepje daarbovenop is het doel 'de moed hebben om dissident te zijn'. Dat zijn echter attitude-doelen waarvan jij aangeeft dat je die niet bovenaan wilt hebben staan, als het om de doelstellingen van het vak Maatschappijleer gaat. Daar heeft het vak zelfs bewust afstand van genomen, na een tijd waarin we de leerlingen door middel van het vak wilden opvoeden tot kritische, maatschappelijk bewuste leerlingen. Een attitude-doel uit de jaren zeventig luidde: 'Verdraagzaamheid en opkomen voor eigen en andermans rechten'. Als Bessem's toen Maatschappijleer had gehad, was zijn klacht vast anders van inhoud geweest.

De kennis die vmbo-docenten leerlingen nu over cultuur aanleren heeft tot doel zicht te krijgen op hoe mensen tot bepaalde waarden en normen komen. Leerlingen van 15, 16 jaar vinden zichzelf uniek, niet beïnvloed door wie dan ook. Ze denken dat ze doen en handelen omdat ze daar zelf voor kiezen. Dat mensbeeld passen ze echter ook toe op andere mensen: 'die kunnen er toch ook gewoon voor kiezen om hun eigen gang te gaan, door niet naar de kerk te gaan, door geen hoofddoek te dragen of niet die rare kleren te dragen'. Als Maatschappijleer erin slaagt om leerlingen het inzicht bij te brengen dat de wijze waarop mensen zich gedragen voortkomt uit de cultuur waarin ze zijn grootgebracht, is dat al heel wat. Het begrip *socialisatie* zoomt hierbij in op hoe een mens zich tot lid van een samenleving ontwikkelt, met als voorbeeld (expliciet genoemd in het examenprogramma) dat de school een nadrukkelijke rol als socialisator speelt; niet vanuit het doel dat leerlingen zich moeten aanpassen, maar vanuit het idee dat inzicht in hoe overdracht van waarden en normen plaatsvindt, begrip kweekt voor andere waarden en normen.

Mogen we dan niet trachten moedige helden van leerlingen te maken, ze aansporen vooral nergens bij te horen? Docenten doen niet anders zou ik zeggen, de hele dag door gaat het op school over wat ze doen, wat wel en niet mag, en vragen als 'Wat zou u als docent nu doen als...'. Onderwijs voedt leerlingen op, waarbij de school kiest welke bescherming hij geeft aan afwijkers of leerlingen die worden gepest omdat ze zich niet aanpassen.

Groeten,

Lieke

Lieke Meijs is oud-docente Maatschappijleer en als leerplanontwikkelaar verbonden aan het Nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling (SLO). Zij is redacteur van Maatschappij & Politiek.

(vervolg op pagina 20)

Het Lagerhuis verdient een plaats binnen ons vak

Jeroen Bron, Fleur Nollet & Clary Ravesloot

Ruim twee jaar geleden stelde Daan van der Hoek in *Maatschappij & Politiek* de vraag of *Het Lagerhuis* een plaats binnen het vak Maatschappijleer verdient.¹ In dit artikel betogen Jeroen Bron, Fleur Nollet en Clary Ravesloot met argumenten en voorbeelden dat deze vraag met *ja* moet worden beantwoord. De vraag zal echter ook breder worden getrokken: debat kan aan burgerschapsvorming bij leerlingen bijdragen en verdient daarom een plaats in het Nederlandse onderwijs. Dit uitgangspunt vormt tevens de achtergrond van een project dat Nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling (SLO) de afgelopen twee jaar heeft uitgevoerd in samenwerking met Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer, Fontys en vijf scholen voor vmbo-onderwijs.

De titel van dit artikel is gepresenteerd als een stelling, dit impliceert dat er voor- en tegenstanders van de stelling zijn. Als dat wordt verbonden met een uitgangspunt bij het gebruik van debat in het onderwijs, te weten 'dat leerlingen inzicht in verschillende opvattingen dienen te ontwikkelen en zich in een standpunt van een ander moeten kunnen verplaatsen' (Bron, Veugelers & Van Vliet, 2009)², dan moeten er zowel argumenten voor als tegen de stelling zijn. Zijn die er niet, dan is de stelling ongeschikt voor discussie of debat.

In een debat krijgen de voorstanders doorgaans eerst de gelegenheid om aan te geven waarom ze voor zijn, daarna mogen de tegenstanders hun argumenten uiten en tevens de punten van de voorstanders trachten te bestrijden. In dit artikel wordt dat omgedraaid en krijgen eerst de tegenstanders het woord.

Tegen!

Een stelregel bij het debatteren is dat het aantal argumenten beperkt moet

blijven zodat deze beter zijn te onthouden. Bovendien zijn enkele sterke argumenten overtuigender dan vele zwakke. Ons aantal van vijf argumenten die tegen de stelling pleiten, is iets aan de hoge kant, maar zal u niet worden onthouden.

Debatteren verdient geen plaats in ons vak omdat:

1. debatteren de complexe werkelijkheid tot oneliners reduceert. De diepgang en nuance ontbreken en snel scoren lijkt het belangrijkste doel lijkt te zijn;
2. debatteren polariseert en als er in onze samenleving iets niet nodig is, dan is het meer polarisatie. De vaardigheid om consensus te zoeken is belangrijker in het onderwijs;
3. het debat versterkt slechts het *individualistisch burgerschap* (Leenders & Veugelers, 2004) in plaats van het nastrevenswaardiger *kritisch-democratisch burgerschap*;
4. debatteren is iets voor leerlingen die er talent voor hebben, de rest haakt al snel af, of voelt zich op zijn

minst ongemakkelijk en soms zelfs onveilig;

5. debatteren kost tijd en die tijd is effectiever te gebruiken door de inzet van andere werkvormen.

Voor!

Er zijn echter genoeg argumenten naar voren te brengen die de stelling ondersteunen dat het debat in het kader van burgerschap een plaats binnen Maatschappijleer verdient. Er kan dan worden gekeken naar de bijdrage die debatteren aan de essenties van Maatschappijleer kan leveren, zoals het vinden en benoemen van een politiek probleem (Jeliazkova & Hoppe, 2012), het behandelen van controverse onderwerpen (Ruijs, 2012) of drie algemene doelen van Maatschappijleer zoals die in het *Handboek vakdidactiek Maatschappijleer* (Olgers e.a., 2010) zijn uitgewerkt. We doen dat niet, althans niet direct. In plaats daarvan wordt hier ingegaan op de vijf argumenten die zojuist zijn opgevoerd om debatteren buiten het vak

Maatschappijleer te houden. Eerst wordt kort het tegenargument herhaald, om vervolgens te worden weerlegd.

1. *In debatten bestaat het gevaar dat de complexiteit van een onderwerp tot oneliners wordt gereduceerd waarmee het snel scoren bij een jury is.*

Bewustwording van dat gevaar is de sleutel tot het voorkomen ervan. Een debat kan worden gehouden als een losstaand evenement over ter plekke gepresenteerde stellingen; deelnemers hebben dan onvoldoende kennis van zaken om diepgang in het debat aan te brengen. Dergelijke debatten komen voor in situaties waar de vorm belangrijker wordt geacht dan de inhoud. De zaakvakken lenen zich er juist voor om de inhoud centraal te stellen en de vorm te gebruiken om complexere denkvaardigheden zoals toepassen, analyseren, evalueren en creëren (Vergelijk: Ruijs, 2012) aan te spreken. Dat kan als het debat onderdeel is van een lessenserie waarin leerlingen een maatschappelijk probleem uitvoerig hebben verkend. Een inhoudelijk terdege voorbereid debat voorkomt dat het debat tot slimme vondsten en het etaleren van ego's verwordt. (Ravesloot, Nollet & Bron, 2013).

2. *Debatteren polariseert.*

Het principe van het debat is om aan waarheidsvinding te doen door de extreme posities op te zoeken en elkaars argumenten te toetsen. Het zoeken van tegenpolen werkt inderdaad polariserend. Echter, met de juiste didactische inbedding kan dit worden voorkomen. Wij stellen twee manieren voor om te voorkomen dat debatteren polarisatie bevordert. Ten eerste bereiden leerlingen zich niet voor op één maar op beide posities in het debat. Hun uiteindelijke positie wordt op het laatste moment bekend gemaakt. Bovendien kan van positie worden gewisseld. Ten tweede bevat het SLO-materiaal een reflectiefase. In deze fase wordt teruggekeken op de inhoud van het debat: hebben leerlingen nieuwe inzichten over het onderwerp opgedaan, is hun persoonlijke opvatting veranderd en hoe voelde het om een bepaalde positie in te nemen?

Het debat verdient een plaats in het Nederlandse onderwijs (foto: Jakob Reiter)

3. *Het debat versterkt slechts het individualistisch burgerschap.*

Leenders, Veugelers en de Kat (2008) onderscheiden drie typen burgerschap: aanpassingsgericht, individualistisch en kritisch-democratisch. Veugelers (2003) pleit voor de versterking van de laatste van de drie varianten. Debatteren lijkt vooral het individualistisch burgerschap te bekrachtigen: het eigen ego wordt geëtaleerd met welbespraaktheid, slimme vondsten en het dissen van tegenstanders. Aan kritisch-democratisch burgerschap kan bij debatteren worden gewerkt door deelnemers van standpunt te laten wisselen. Een opgelegd standpunt dwingt de deelnemer om zich in te leven in de argumenten van een

ander; dat bevordert respect voor andere meningen. Verder kan er worden gewerkt met stellingen die een ethisch karakter hebben en ook kan de samenwerking binnen een team centraal staan.

4. *Debatteren is slechts iets voor leerlingen die er talent voor hebben.*

De indruk bestaat dat het debatteren in Nederland door regionale en landelijke wedstrijden wordt gedomineerd. Veel scholen selecteren hun beste (natuur)talenten om hun school in landelijke wedstrijden te vertegenwoordigen. Het uitgangspunt van het SLO-materiaal is echter dat debatteren een vaardigheid is die kan worden aangeleerd en dus voor nagenoeg alle leerlingen

Drie typen burgerschap

Waarom moet een burgerschapsdocent precies werken? Wat is een *goede burger*? Veugelers onderscheidt drie typen burgerschap: individualistisch, aanpassingsgericht en kritisch-democratisch burgerschap:

Individualistisch burgerschap is gericht op het waarborgen van individuele rechten en zelfontplooiing. De vrijheid om jezelf te ontplooiën en het bieden van die vrijheid aan anderen om hetzelfde te doen is de motor achter het vormen van een betere samenleving voor iedereen. In de lespraktijk draait het om het leren zelfstandig en kritisch te denken.

Bij *aanpassingsgericht burgerschap* prevaleert het nastreven van algemene belangen boven de private belangen. Dit zou een gemeenschap doen bloeien. Misstanden in de samenleving tonen immers nogal eens aan dat de gemeenschap de dupe is als (groepen) mensen hun autonome keuzen boven het algemeen belang stellen. De nadruk in de lespraktijk ligt dan ook op waardeoverdracht en gedragsregulatie.

Het *kritisch-democratisch burgerschap* ten slotte, wordt gekleurd door waarden als vrijheid, gelijkheid en broederschap of aandacht voor mensenrechten. Autonomie en sociale betrokkenheid staan centraal in de lespraktijk en het accent ligt op samenwerkend leren en het kritisch leren denken (Veugelers en Leenders, 2008 en Veugelers, 2011).

toegankelijk is. Om die reden is ook gekozen voor het vmbo-onderwijs in plaats van havo/vwo en voor meer laagdrempelige vormen naast het wedstrijd- of jurydebat. Door regelmatig en systematische met debatformen te oefenen, raken leerlingen meer vertrouwd met de vorm.

5. *Debatteren kost tijd.*

Wie met de klas gaat debatteren, moet daarvoor wel de tijd hebben. Een half uur tot een heel lesuur is wel de ondergrens voor de werkvorm, en dan komt de inhoudelijke voorbereiding en nagesprek/reflectie er nog bij. De inhoudelijke voorbereiding maakt echter deel uit van de inhoudelijke verwerking van een onderwerp. Het debat kan daarmee het sluitstuk van een lessenserie vormen, waarbij in het debat met doelen van politieke participatie wordt geoefend. Wie het eens is met het pleidooi van onder anderen Ruijs (2012) dat Maatschappijleer meer moet zijn dan 'a mile wide and an inch deep', moet het aandurven om minder inhoud te coveren.

Binnen en buiten Maatschappijleer

Debatteren hoeft zich niet tot het vak Maatschappijleer te beperken. Integendeel, debat kan een waardevolle bijdrage leveren aan tal van vakken met dilemma's als onderdeel van de leerstof. Het is zaak om dilemma's te benoemen en uit te drukken in een stelling waar men voor en tegen kan zijn. De mens- en maatschappijvakken lenen zich hier goed voor, maar ook in de exacte vakken zoals Biologie en Natuurkunde/Scheikunde is debatteren een geschikte activerende werkvorm. In het vak Nederlands is op veel scholen wel aandacht voor debatteren. Het is een variant van Mondelinge taalvaardigheid die deel uitmaakt van het schoolexamen op havo- en vwo-niveau. De doelen die in het SLO-project voor debatteren zijn ontwikkeld, zijn daarom aan de referentieniveaus voor taal gekoppeld. Door intensieve samenwerking met zaakvakken kunnen debatten inhoudelijk gemakkelijker naar een hoger niveau worden getild. Als debat schoolbreed wordt omarmd, kunnen mooie dingen ontstaan waarbij vorm en inhoud bij

Vier categorieën doelen

In het project *Debatteren in het vmbo* zijn door SLO in overleg met deelnemende scholen en drie landelijke debatinstellingen veertien hoofddoelen en veertig subdoelen voor debatteren ontwikkeld. De doelen zijn geordend naar vier hoofdbestanddelen van het debat:

- (i) tegengestelde opvattingen, rollen en conflicten, (ii) communicatie en samenwerking, (iii) argumenteren en (iv) reflecteren.

elkaar worden gebracht en leerlingen in staat worden gesteld om hun debatvaardigheden regelmatig toe te passen en te verbeteren.

Hulpmiddel voor in de les

SLO heeft de afgelopen anderhalf jaar met vijf vmbo's samengewerkt om een *handreiking debatteren* te ontwikkelen. De Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer (NVLM) was een van de aanvragers van dit project waaraan docenten Maatschappijleer, Nederlands, Drama en Verzorging deelnamen. De handreiking bestaat uit een leerlijn, een theoretische uiteenzet-

teraf, essentieel zijn om te bereiken dat debatteren ook werkelijk aan burgerschapsvorming bijdraagt. Debatteren wordt zo meer dan *roepstoeteren*. Dat is wat we de leerlingen in het kader van burgerschap zouden willen meegeven voor het maatschappelijk debat. Om de voorbereiding en reflectie goed in te zetten, zijn in de handreiking werkbladen en handleidingen opgenomen. Enkele belemmerende factoren komen wel aan het licht: zo moet bij debatteren sprake zijn van *gedeelde sturing*, in tegenstelling tot de vaak in het vmbo gehanteerde *strakke sturing* (Kallenberg, 2009). Dat neemt echter niet weg dat de vmbo-leerlingen over het algemeen erg enthousiast en actief zijn. ◀

Maatschappijleer

moet meer zijn dan

'a mile wide and

an inch deep'

ting en diverse werkbladen om lessen mee uit te werken. De theoretische uiteenzetting en leerlijn zijn ontwikkeld door middel van gedegen vooronderzoek, bestaande uit context- en behoefteanalyse, literatuurstudie, expertbevraging van docenten en consultaties met diverse debatinstellingen. De handreiking is getoetst op bruikbaarheid op drie vmbo's. Uit deze toetsing is allereerst te concluderen dat het materiaal direct bruikbaar is en flexibel in verschillende vakken is in te zetten. Docenten kunnen het materiaal gemakkelijk bewerken om het beter bij de eigen lespraktijk, methode en (burgerschap)idealen aan te laten sluiten. Ten tweede is te concluderen dat een goede inhoudelijke voorbereiding en een reflectie met betrekking tot de inhoudelijke kanten van het debat ach-

Noten

1. Daan van der Hoek, 'Verdiend Het Lagerhuis een plaats binnen ons vak?', in: *Maatschappij & Politiek*, 42 (nummer 1) februari 2011, pp.6-8.
2. Een overzicht van de gebruikte literatuur vindt u op de website van *Maatschappij & Politiek*: www.maatschappijenpolitiek.nl.

Jeroen Bron en Clary Ravesloot zijn verbonden aan Nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling (SLO). Fleur Nollet liep tijdens haar studie aan de Universiteit voor Humanistiek stage bij SLO.

Wilt u op dit artikel reageren, stuur dan een e-mail naar:

maatschappijenpolitiek@prodemos.nl

De handreiking *Debatteren voor burgerschap in het vmbo* zal voor komend schooljaar te vinden zijn op de themasite: www.jongeburgers.slo.nl.

De werkwloer

Anique ter Welle

Op reis door Europa

Drie dagen was ik op reis met mijn mentorklas, door Europa. Titel van de reis: *De littekens van Europa*. Deze historische reis voerde ons allereerst langs het Delft van Willem van Oranje en van Hugo de Groot, architect van de wereldvrede. Daarna bezochten we het Duitse kerkhof in Ysselsteyn, waar heel veel jonge Duitse soldaten, gesneuveld in de Tweede Wereldoorlog, hun laatste rustplaats vonden.

In Duitsland bezochten we onder meer de imposante Dom van Keulen, de kathedraal van Aken, waar in de schatkamer de keizerlijke rechterarm van Karel de Grote nog altijd valt te bewonderen.

Ook het Amerikaanse kerkhof in Margraten, dat er strak aangeharkt bijlag, vereerden we met een bezoek en ten slotte voerde de reis ons naar Maastricht, alwaar ondermeer het Verdrag van Maastricht werd gesloten.

Kortom: we *deden* een aantal belangrijke gebeurtenissen in Europa *aan*, die leerlingen doen beseffen dat het huidige Europa, met een Unie van 27 lidstaten, niet uit de lucht is komen vallen. Dat was althans ons hoofddoel.

Leerlingen

Of leerlingen dat ook werkelijk zo ervaren is altijd lastig te beoordelen. Sommige leerlingen zijn zeer geïnteresseerd, stellen veel vragen en laten blijken ook echt iets te hebben opgestoken. Voor anderen is het bovenal een gezellig uitje met medescholieren, af en toe wreed verstoord door docenten die tekst en uitleg geven bij wat ze zien.

Natuurlijk waren er ook weer een paar incidenten, zoals twee flessen sterke drank, meegenomen door de meest *coole boys* uit de klas. Een licht vergrijp en begrijpelijk voor door testosteron aangestuurde jongens van die leeftijd, of een ernstige overtreding van de regels en reden om deze jongens vroegtijdig naar huis te sturen? Een lastig besluit. Ze mochten blijven, besloten we na rijp beraad. Na afloop van de reis krijgen ze hun straf. Dit ook om de sfeer van de reis voor de hele groep niet te verpesten.

Opvoeden

Het is altijd leuk om met leerlingen in een heel andere omgeving te verblijven. De verschillen tussen leerlingen zijn opvallend. Een aantal heeft duidelijk oog voor de groep en neemt, zonder aandringen van onze kant, zijn verantwoordelijkheid. Ze ruimen hun rotzooi op, helpen mee met het sjouwen van de boodschappen en laten hun kamer na twee nachten slapen netjes achter. Anderen maken veel troep, verwachten dat iemand dit wel op zal ruimen, stoten en passant nog een schilderij van de muur en stappen met een vrolijk gezicht de bus in op weg naar huis, zich van geen kwaad bewust.

Heeft het onderwijs een opvoedende taak? Ik vind van wel, maar bij sommige leerlingen vrees ik dat het onbegonnen werk is. Als ze dan maar wel iets over Europa hebben opgestoken. Dan heeft het tenminste wat dat betreft zin gehad. ◀

De gevolgen van misbruik van social media

Naakte leerling in het vizier...

Douwe van Domselaar

Leerlingen stommelen op maandagochtend de klas in voor het eerste uur. Ik zet het digibord aan. 'He meneer, kijk eens...'. Nietsvermoedend draai ik me om en kijk ik naar het schermje van een smartphone van een van mijn leerlingen. Op het schermje zie ik tot mijn verbijstering mijn mentorleerling Maggy volledig naakt in een niet al te kuise pose in beeld gebracht. Ik wend me snel af en zeg bozig tegen de leerling: 'Dit wil ik helemaal niet zien, Dirk'.¹

Verskillende gedachten schieten in rap tempo door mijn hoofd: 'Ongewenste intimiteit!', 'Arme Maggy', 'Hoe komt Dirk aan die foto? Zou hij hem hebben gemaakt?', en 'Als ik deze foto al te zien krijg, wie heeft hem dan nog meer gezien?'. Tot mijn schrik bedenken ik ook nog dat ik de klas van Maggy het tweede uur heb. Ik vraag me af hoe ik op haar moet reageren. Ik heb haar helemaal bloot gezien. Dat weet zij niet. Maar ik wel! 'Meneer! Meneer Van Domselaar!', roept Dirk me weer in het hier en nu. 'Wat vindt u hier nu van?', grinnikt hij uitdagend.

Ik vind er zoveel tegelijkertijd van dat woorden om voorrang in mijn hoofd en mond vechten! Dit is niet het eerste incident waarbij foto's van leerlingen, oudleerlingen en bekenden uit het dorp naakt of deels naakt via social media over de spreekwoordelijke tong gaan, maar nog nooit kwam het zo dichtbij: mijn eigen mentorleerling!

Een eer?

Ik besluit eerst Dirk en de klas een aantal vragen te stellen. Al snel weet ik dat de

foto al sinds zaterdagavond in de sociale media circuleert, dat Dirk niet de maker is, dat Maggy zelf ook weet dat de foto er is, dat honderden mensen (binnen en buiten de school) de foto al moeten hebben gezien, dat niemand precies weet wie de bron is en dat ik de eerste leraar ben, zover zij weten, die de foto heeft gezien. Deze mededeling ping-pongt in mijn hoofd. Is dit nu een eer of juist niet? Ik heb een goede band met deze klas en blijkbaar ben ik vertrouwd genoeg om de foto aan te laten zien. Ook denk ik dat als ik Dirk nu bestraf ik nooit meer iets te zien krijg en dit soort pesten 'onder mijn radar' verdwijnt. Een onzichtbaar probleem dat er wel is, is in wezen nog erger. Mijn gedachten flitsen heen en weer.

Als ik het in de klas nu heel groot maak denken de leerlingen vast dat het heel belangrijk is en gaan ze er wellicht mee door. Dat wil ik niet, maar niets doen is ook raar. Er is immers wel echt iets aan de hand. Omdat ik nog niet helemaal duidelijk voor ogen heb hoe ik moet reageren kap ik de discussie en mijn gedachten af en start de les. Het wordt

echter niet helemaal rustig, niet in de klas en niet in mijn hoofd. De jongens in de groep vinden het maar wat mooi. Ik zie ze op onbewaakte momenten achter hun hand smoezen. Soms vat ik flarden op als '... en zag je haar...?', 'Ja, man en dan die...'. De stoerdere meiden hebben er ook zo hun mening over, merk ik als ze opdrachten moeten maken, maar telkens weer over de foto praten.

Wat te doen?

Ik moet zeggen dat ik de foto maar heel kort en slecht heb gezien. Dat ik de afdelingsleider ga waarschuwen is duidelijk, maar wat doe ik het tweede uur met Maggy, en daarna? Eigenlijk zou ik de foto beter moeten bekijken: is het echt heel erg, of valt het bij nader inzien wel mee? Als het meevalt, zal ik het dan laten rusten? Hopen dat er morgen een nieuwe hype is en dat iedereen de foto vergeet? Hoeveel gedachten kan een mens tegelijkertijd hebben?

Niets doen is in elk geval geen optie. Immers, dit is pesten en voor pesten is er een protocol. Daar hoort echter een duidelijke dader bij, maar wie maakte deze foto en wie verspreidde hem als eerste? Kan het leerlingen kwalijk worden genomen dat zij de foto bekijken en verder verspreiden? Ook al wordt de foto door de dader verwijderd, hoeveel screenprints en downloads zijn er gemaakt? Helemaal wegwassen is onmogelijk in dit digitale tijdperk: het kwaad is al geschied.

Het einde van het eerste uur nadert. Er is toch nog goed gewerkt, maar mijn rotgevoel is niet weg en ik weet nog steeds niet hoe ik Maggy straks moet benaderen. Poppenkast spelen en doen of ik niets weet? Het voelt raar en vooral achterbaks als ik niets zou zeggen, maar het is ook wel heel confronterend als ik er wel iets van zeg. Zij weet dan dat ik het weet en haar heb gezien. Dit hebben ze me op de opleiding allemaal niet geleerd!

Maatschappijleer

De bel gaat. De klas stommelt naar buiten. 'Doeg, meneer', zegt Dirk nog. Even later komen de eerste leerlingen van mijn mentorklas binnen. Ze doen niet anders dan anders. Zouden ze het

niet weten? Dat is bijna onmogelijk! De plek van Maggy blijft leeg. Haar beste vriendin zegt dat ze ziek is. Ik slaak nog net geen zucht van verlichting, maar voel wel opluchting.

De les verloopt goed. Aan het einde van de les komt de vriendin van Maggy nog even bij me staan. 'Meneer', begint ze voorzichtig, 'heeft u het al van Maggy gehoord?'. Ik knik nog voordat ze is uitgesproken. Een blik van verstandhouding zegt ons beiden voldoende. Ik vertel haar dat ik het heb gehoord en gezien en dat ik het heel naar voor Maggy vind. Weer geknik aan beide zijden.

Samen met de afdelingsleider zet ik die ochtend een aantal acties in gang en besluit ik de week erop met een verzonnen case van iemand uit een andere plaats aandacht te besteden aan de gevaren van internet en het maken van foto's voor en door je vriendje. Binnen korte tijd is de foto niet meer het gesprek van de dag. Gelukkig maar, maar ongetwijfeld circuleert er ergens in Nederland nu een foto van een andere leerling en is er de maandag erop weer een docent die de situatie erg lastig en verwarrend vindt.

Gebeurt dit vaak en hoe vaak is dan veel? Is dit een maatschappelijk probleem of een schoolprobleem, en als het al een schoolprobleem is, is het dat ook nog als de dader (of slachtoffer) niet op school zit? Moet hier een landelijke richtlijn of een standaard schoolprotocol voor komen, of nog iets anders? Kunnen en hebben docenten Maatschappijleer/ Maatschappijwetenschappen hierin een extra rol te vervullen? Zijn wij degenen die met kennis over massamedia, media-gebruik, criminaliteit, normen, waarden en jongerencultuur hier een kar moeten gaan trekken? Ik weet het eerlijk gezegd niet. U? ◀

Noot

1. Deze situatie is deels fictief en deels naar waarheid opgetekend. De namen zijn gefingeerd.

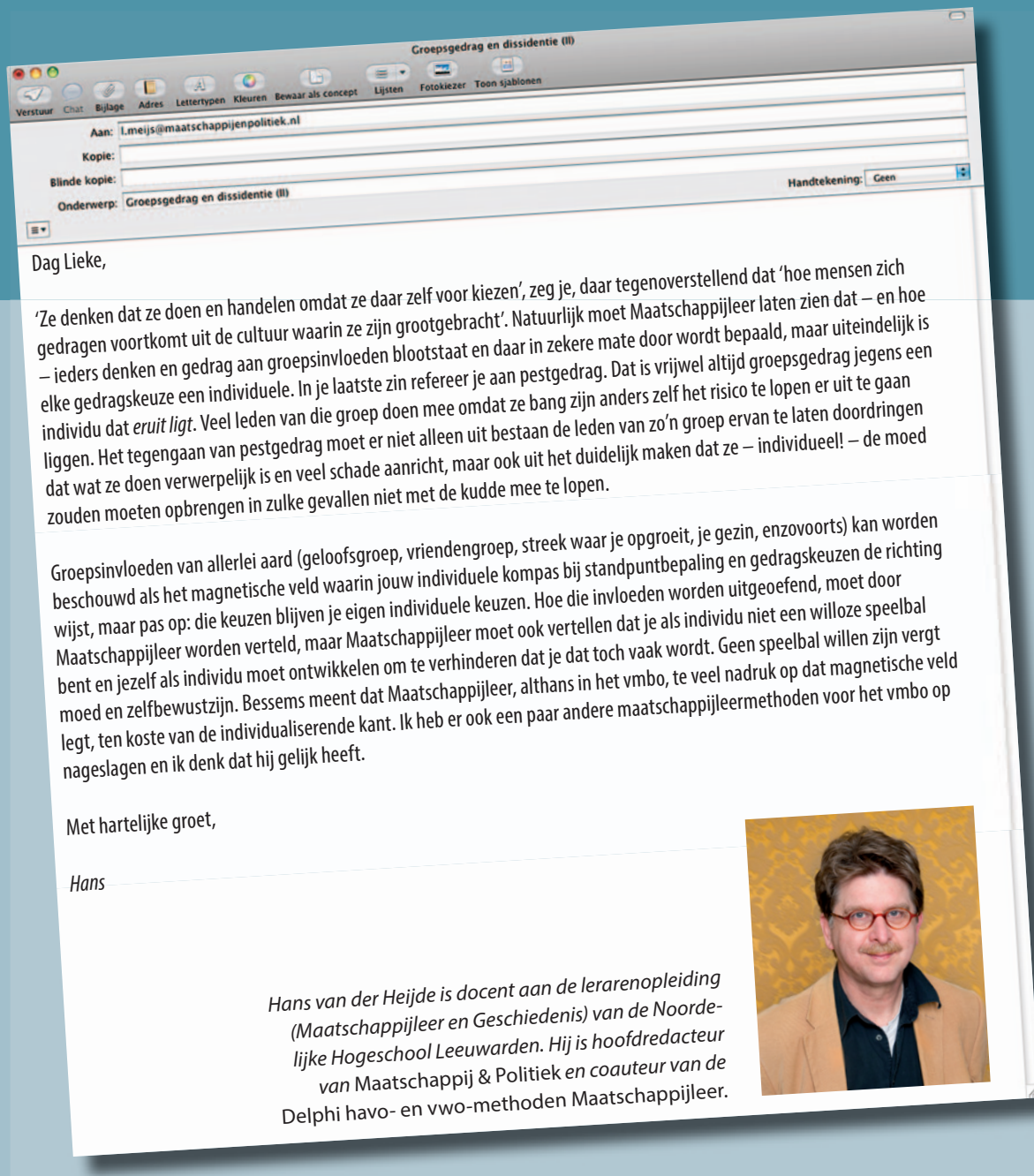
Wilt u op dit artikel reageren, stuur dan een e-mail naar: d.vandomselaar@maatschappijenpolitiek.nl

Foto: Ed Yourdon

Groepsgedrag en dissidentie (II)

E-mailwisseling tussen Hans van der Heijde en Lieke Meijs

Aan: lmeijs@maatschappijenpolitiek.nl
Kopie:
Blinde kopie:
Onderwerp: Groepsgedrag en dissidentie (II)
Handtekening: Geen

Dag Lieke,

'Ze denken dat ze doen en handelen omdat ze daar zelf voor kiezen', zeg je, daar tegenoverstellend dat 'hoe mensen zich gedragen voortkomt uit de cultuur waarin ze zijn grootgebracht'. Natuurlijk moet Maatschappijleer laten zien dat – en hoe – ieders denken en gedrag aan groepsinvloeden blootstaat en daar in zekere mate door wordt bepaald, maar uiteindelijk is elke gedragskeuze een individuele. In je laatste zin refereer je aan pestgedrag. Dat is vrijwel altijd groepsgedrag jegens een individu dat *eruit ligt*. Veel leden van die groep doen mee omdat ze bang zijn anders zelf het risico te lopen er uit te gaan liggen. Het tegengaan van pestgedrag moet er niet alleen uit bestaan de leden van zo'n groep ervan te laten doordringen dat wat ze doen verwerpelijk is en veel schade aanricht, maar ook uit het duidelijk maken dat ze – individueel! – de moed zouden moeten opbrengen in zulke gevallen niet met de kudde mee te lopen.

Groepsinvloeden van allerlei aard (geloofsgroep, vriendengroep, streek waar je opgroeit, je gezin, enzovoorts) kan worden beschouwd als het magnetische veld waarin jouw individuele kompas bij standpuntbepaling en gedragskeuzen de richting wijst, maar pas op: die keuzen blijven je eigen individuele keuzen. Hoe die invloeden worden uitgeoefend, moet door Maatschappijleer worden verteld, maar Maatschappijleer moet ook vertellen dat je als individu niet een willoze speelbal bent en jezelf als individu moet ontwikkelen om te verhinderen dat je dat toch vaak wordt. Geen speelbal willen zijn vergt moed en zelfbewustzijn. Bessens meent dat Maatschappijleer, althans in het vmbo, te veel nadruk op dat magnetische veld legt, ten koste van de individualiserende kant. Ik heb er ook een paar andere maatschappijleermethoden voor het vmbo op nageslagen en ik denk dat hij gelijk heeft.

Met hartelijke groet,

Hans

Hans van der Heijde is docent aan de lerarenopleiding (Maatschappijleer en Geschiedenis) van de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden. Hij is hoofdredacteur van Maatschappij & Politiek en coauteur van de Delphi havo- en vwo-methoden Maatschappijleer.

Groepsgedrag en dissidentie (II)

Verstuur Chat Bijlage Adres Lettertypen Kleuren Bewaar als concept Lijsten Fotokiezer Toon sjablonen

Aan: h.vanderheijde@maatschappijpolitiek.nl

Kopie:

Blinde kopie:

Onderwerp: Groepsgedrag en dissidentie (II)

Handtekening: Geen

Dag Hans,

Ik was bij het afscheid van Paul Schnabel als directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP), en las de bundel van vijftien lezingen van hem over het onderwerp van onze e-mailwisseling: de ruimte voor het individu en de eigen keuzen.¹ Schnabel maakt onderscheid tussen een A-, B- en C-cultuur.

De A-cultuur is de algemene openbare cultuur in onze samenleving, die maatgevend is voor iedereen in de Nederlandse samenleving, die tot uitdrukking komt in de Grondwet en de waarden en normen omvat die tot de vanzelfsprekendheden van moderne, democratische samenlevingen zijn gaan behoren. De A-cultuur wordt algemeen gedeeld, heeft de macht en het gezag van de democratische legitimatie en is bij uitstek ononderhandelbaar.

De B-cultuur wordt gevormd door het alledaagse leven van schoolgaan, werken en maatschappelijke participatie. Er is een zekere mate van vrijheid, maar de grenzen daarvan worden zichtbaar in maatschappelijke conflicten en debatten, zoals de hoofddoekendiscussie.

De C-cultuur staat voor de individuele levensstijl, de vormgeving van het persoonlijke leven. Hoewel de verschillen in leefstijl publiek vaak erg zichtbaar zijn en ook welbewust als identificerend verschil worden uitgedragen, gaat het hier om keuzen als privépersoon. In principe blijven deze keuzen zonder gevolgen voor het functioneren in het kader van de andere culturen. Paul Schnabel presenteert dit onderscheid om de ruimte te laten zien voor opvattingen die fundamenteel anders zijn. Zolang iedereen zich kan vinden in de hiërarchische maar toch dynamische ordening van A-, B- en C-cultuur, zal er sprake zijn van veranderingen maar niet van fundamentele conflicten. Die komen pas op het moment dat bij een opstootje de politiek niet meer als onderdeel van dezelfde A-cultuur, maar als vijand wordt gezien.

Dit onderscheid helpt mij om scherp te krijgen wat precies *het persoonlijke kompas* is waar je op doelt. Dat is heel veel C-cultuur, en ook deels B-cultuur, maar het oordeel over het gedrag wordt voor een groot deel door de A-cultuur bepaald. SCP-onderzoek naar waarden en normen in de Nederlandse samenleving laat vooral een monocultuur zien met nauwelijks politieke verschillen op dit gebied.

Wat de vmbo-methoden betreft: het woord individu komt niet in de trefwoordenregisters voor, een gemis, dat ben ik met jullie alle twee eens.

Groeten,

Lieke

Noot

1. Uit Sprekend op schrift: 'De multiculturele samenleving als utopie'.

Lieke Meijs is oud-docente Maatschappijleer en als leerplanontwikkelaar verbonden aan het Nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling (SLO). Zij is redacteur van Maatschappij & Politiek.

Nederland is jarig!

Tussen 2013 en 2015 wordt gevierd dat tweehonderd jaar geleden de basis is gelegd voor het Koninkrijk der Nederlanden in zijn huidige vorm. ProDemos maakt lesmateriaal waarmee u in de lessen Maatschappijleer aandacht aan dit jubileum kunt besteden. Hoewel tweehonderd jaar Koninkrijk op het eerste gezicht overkomt als een onderwerp dat vooral bij het vak Geschiedenis thuis hoort, is het aantal raakvlakken met het curriculum van Maatschappijleer eindeloos. Dat wordt direct duidelijk als men kijkt naar de website van het Nationaal Comité dat de viering van tweehonderd jaar Koninkrijk voorbereidt. Dit comité stelt bij de viering vijf verworvenheden centraal:

- de persoonlijke rechten en vrijheden van de burgers;
- een stabiel bestuur in een moderne rechtsstaat;
- de internationale oriëntatie;
- ruimte voor actief burgerschap;
- eenheid in verscheidenheid.

Maatschappijleerdocenten herkennen direct maatschappijleerthema's als Democratie, Rechtsstaat en Pluriforme samenleving.

Leve de ...?!

ProDemos heeft voor Maatschappijleer verschillende werkvormen gemaakt die stilstaan bij de verworvenheden van de laatste tweehonderd jaar, maar ook werkvormen die debat en discussie over deze verworvenheden mogelijk maken. Deze opzet is voor beide lespakketten gekozen: er is een lespakket voor het vmbo en een lespakket voor de havo en het vwo. In elk lespakket komen zes thema's aan de orde en bij elk thema horen twee werkvormen. Zo staat bij het thema *Leve Nederland!* het begrip identiteit centraal. In de eerste werkvorm van dit thema (zie de recensie in deze *Maatschappij & Politiek*) moeten leerlingen aangeven welke elementen van belang waren (en zijn) bij de totstandkoming van de Nederlandse

200 Jaar Koninkrijk

Voor zowel vmbo als havo/vwo zal het lespakket uit leerlingenboekjes en een bijbehorende docentenhandleiding bestaan. De boekjes zijn vanaf juni te bestellen en na de zomer leverbaar. Als u ze dan in huis hebt, kunt u de werkvormen gedurende het schooljaar inzetten op het moment dat u het thema waarbij de werkvorm past in uw lessen behandelt. Voor meer informatie over het lespakket, zie: www.prodemos.nl/200jaarkoninkrijk.

identiteit. Daarna worden de leerlingen gevraagd om van zichzelf en van een aantal bekende Nederlanders een soort *twitterprofiel* te maken. Door de volgorde van de identiteiten in het twitterprofiel leggen ze vast welk belang ze aan bepaalde onderdelen van iemands identiteit hechten: hoe groter het belang, hoe eerder dat aspect in het twitterprofiel wordt genoemd. De gedachte achter het lespakket is dat leerlingen niet alleen kennis over een onderwerp opdoen, maar ook een eigen mening over dat onderwerp kunnen vormen. Van daar dat de titel van elk thema wordt gevolgd door een vraagteken én een uitroepteken.

Naast *Leve Nederland!* komen onderwerpen als democratie, rechtsstaat, verschillen, overheid en monarchie aan bod. De onderwerpen sluiten aan bij het curriculum van Maatschappijleer. Zo past *Leve de Vershillen!* bij Pluriforme samenleving (havo/vwo) en Beeldvorming en stereotypering (vmbo) en *Leve de overheid!* bij het domein Verzorgingsstaat (havo/vwo) en Sociale verschillen (vmbo). Ook NTR/Schooltv levert een bijdrage aan het materiaal. Schooltv maakt een aflevering binnen de reeks *Focus op de maatschappij* (vmbo) over *Leve Nederland!* en een aflevering binnen de reeks *Dossier Maatschappijleer* (havo/vwo) over *Leve de Overheid!* ◀

Coen Gelinck

Recensies

De lespakketten 200 Jaar Koninkrijk zijn vanaf juni 2013 te bestellen en kunnen direct na de zomervakantie worden geleverd.

Informatie:

www.prodemos.nl/200jaarkoninkrijk.

Lang leve Nederland?!

Douwe van Domselaar

ProDemos is voornemens om na de zomer lesmateriaal uit te geven in het kader van het tweehonderdjarig bestaan van het Koninkrijk der Nederlanden. Het materiaal sluit aan bij de onderwerpen Parlementaire democratie en Pluriforme samenleving en is daarom goed te gebruiken bij zowel Maatschappijleer 2 en in vmbo-3 en vmbo-4 van alle niveaus. Maatschappij & Politiek kreeg een voorproefje van een van de onderdelen van het lespakket 200 Jaar Koninkrijk.

Vraag een gemiddelde vmbo-leerling om aan te geven hoe lang Nederland in zijn huidige vorm bestaat en hij heeft het fout. Ze denken vaak dat het Koninkrijk Nederland al eeuwen en eeuwen bestaat. Om hen een goede indruk te geven van hoe dat is ontstaan, is Geschiedenis natuurlijk het juiste vak, maar om hen duidelijk te maken door welke factoren we ons tweehonderd jaar geleden en daarna echt *Nederlander* zijn gaan voelen (hoe onze identiteit is gevormd) is de werkvorm 'Leve Nederland?!' uit het lespakket *200 Jaar Koninkrijk* een mooi hulpmiddel.

Dit lespakket bestaat uit dertien begrippen die gekaderd op een tweetal A4tjes zijn aangegeven. De begrippen zijn te vinden op www.maatschappijpolitiek.nl (... even printen en met een schaar op de kaderlijntjes knippen tot er dertien kaartjes zijn). De begrippen beschrijven de factoren die aan onze identiteit hebben bijgedragen. Denk aan: gezamenlijke munt, dienstplicht, pamfletten, volkslied en vlag, sport, wegen en spoorwegen.

Leerlingen

Leerlingen moeten de factoren (de kaartjes) groeperen naar 'belangrijk' of 'minder belangrijk voor onze identiteit'. Door leerlingen dit in kleine groepen van drie of vier klasgenoten te laten doen vindt er ook uitwisseling van ideeën en meningen plaats. Elk groepje vertelt aan de klas welke factoren het belangrijk vindt en waarom. Andere

groepjes, die tot andere conclusies zijn gekomen, vullen ze daarna met hun eigen ideeën aan.

De docent kan er voor kiezen om de leerlingen deze oefening tweemaal te laten doen. Eenmaal met betrekking tot de negentiende/begin twintigste eeuw en eenmaal over de huidige tijd. De vergelijking van de verschillen maakt het leereffect compleet. De werkvorm is zo simpel van opzet dat het zelf had kunnen worden bedacht. Dat is mede de kracht ervan: de docent hoeft er weinig aan te wijzigen en kan het zo gebruiken. De ervaring leert echter wel (het is door mij in een vmbo-3-gtl-MA2-klas bij het thema Cultuur getest) dat een aantal begrippen nog wat abstract is en ver van de belevingswereld van de leerlingen is verwijderd. Denk hierbij aan begrippen zoals *pamfletten*, *VVV* en *ANWB*. ProDemos zou er goed aan doen om

vermogende jongemannen een vervanger konden betalen die niet was ingeloot. Vanaf 1898 kende Nederland een persoonlijke, maar geen algemene dienstplicht. Hoewel elke jongeman de plicht had om zich te komen melden, nam slechts een op de drie kandidaten daadwerkelijk dienst in het leger. De rest werd afgekeurd, vrijgesteld of uitgeloot. Deze gang van zaken duurde voort tot de afschaffing van de dienstplicht in 1996. Het opkomstaantal schommelde vanaf 1900 altijd tussen de 30 en 40 procent. Van een nationale leerschool was dus nooit sprake.' De achtergrondinformatie is nergens te lang, maar wel compleet genoeg om in de klas achter de hand te hebben.

Toepasbaarheid

Zelf heb ik met het *preview*-materiaal de klas gevraagd alle begrippen in drie groepen in te delen: 'heel belangrijk',

Vraag een gemiddelde vmbo-leerling om aan te geven hoe lang Nederland in zijn huidige vorm bestaat en hij heeft het fout.

in de printbare versie ook een aantal kaders leeg te laten. De leraar kan deze dan van zijn eigen factoren voorzien.

Achtergrondinformatie

ProDemos heeft voorts gezorgd voor een docentenhandleiding. Hierin wordt per begrip zeer uitgebreide achtergrondinformatie gegeven. Zo wordt bij *dienstplicht* de volgende achtergrondinformatie geleverd:

'Het leger brengt mensen uit verschillende sociale groepen met elkaar in contact. Bij het leger gaat het verder vooral over het aanleren van discipline, gehoorzaamheid en loyaliteit. In het geval van oorlog is de nationale gemeenschap de eisende partij – sterven voor het vaderland is de ultieme bijdrage van de burger. Aanvankelijk was er in Nederland sprake van een klassendienstplicht, waarbij

'belangrijk' en 'niet zo belangrijk'. Het resultaat is dat de leerlingen de begrippen voor de hoogste categorie wat exclusiever maken. Dat komt het nagesprek ten goede.

Al met al is het goed en eenvoudig lesmateriaal dat *plug & play* is te gebruiken. Als ProDemos nog wat schaaft is het in velerlei situaties toepasbaar. Een beetje handige leraar bouwt het lespakket immers om naar de Europese Unie en het Europees burgerschap. Wellicht kan ProDemos dat ook op de website faciliteren? ◀

De teloorgang van een sociale klasse

Hans van der Heijde

Is er nog sprake van een arbeidersklasse? In zijn boek *Chavs* benadrukt Owen Jones dat de Britse arbeidersklasse van het zout van de aarde is geworden tot het *scum* van de aarde. Groot-Brittannië kent zijn *chavs* en Nederland heeft kennisgemaakt met de Tokki's. Hans van der Heijde bespreekt de door Jones beschreven ontwikkelingen binnen de arbeidersklasse gedurende de afgelopen decennia.

De grote economische crisis van de late jaren zeventig en de jaren tachtig van de vorige eeuw heeft ingrijpende gevolgen gehad: van industriestaten werden de West-Europese landen diensteneconomieën. Industriële productie migreerde naar lagelonenlanden en dat maakte ook nog eens de voorheen grote sector van steenkoolmijnbouw overbodig. In Groot-Brittannië zakte het aandeel van de in de industriële sector werkzame beroepsbevolking van ruim 8 miljoen tot ongeveer 2 miljoen werknemers. Wat aan industriële ondernemingen overbleef kenmerkt zich door een hoog automatiseringsniveau: productiehallen waarin voorheen vele honderden arbeiders actief waren, zijn nu het domein van robots. Kon tot eind jaren zeventig van een industriële arbeidersklasse worden gesproken, het is niet overdreven om te stellen dat deze transformatie die grotendeels heeft doen verdampen.

Veronachtzaming

In zijn boek *Chavs. The demonization of the working class* uit 2011 [voor deze recensie is de herziene editie van 2012 gebruikt, *HvdH*] analyseert de Britse schrijver/journalist Owen Jones wat de gevolgen van die transformatie voor de Britse arbeidersklasse zijn geweest. Zijn conclusies gaan tenminste deels ook op voor andere West-Europese landen, inclusief Nederland.

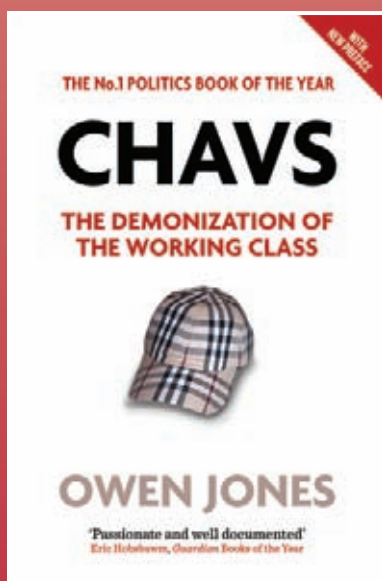
De overtuigend bewezen stelling van Jones is dat een voorheen trotse, goed georganiseerde en zelfbewuste Britse arbeidersklasse tijdens die

transformatie is geknakt en dat diegenen die er niet in zijn geslaagd via een carrière in de dienstensector naar de middenklasse op te klimmen, maatschappelijk stelselmatig worden veronachtzaamd. Die veronachtzaming vindt politiek-maatschappelijke legitimatie in een dominant geworden opvatting dat deze groep een onderklasse vormt zonder enige ambitie en juist daardoor de probleemstapeling over zichzelf heeft afgeroepen en afroept: werkloosheid, armoede, alcohol- en drugsproblematiek, criminaliteit, tienerzwangerschapen, gebroken gezinnen, schoolverzuim en gebrekkige scholing en een relatief lage levensverwachting.

Demonisering

De crisis- en transformatieperiode leidde in het Groot-Brittannië van Margaret Thatcher tot op het scherpst van de snede uitgevochten conflicten. Zij zocht de confrontatie met de vakbonden en brak hun macht, resulterend in nog steeds de meest vakbondsonvriendelijke wetgeving in Europa. Daarna gaf de Conservative Party (eerst onder Thatcher, daarna onder John Major), gestalte aan een omvangrijk beleidspakket gericht op de verlaging van belastingen voor de hogere middenklasse en op deregulering ten behoeve van het financieel-economische bedrijfsleven. Minder belastinginkomsten vergde snoeien in de overheidsuitgaven, met name in die van de verzorgingsstaat, die daardoor danig werd uitgehold. Dat moest en moet maatschappelijk aanvaardbaar worden gemaakt en daar werd voor aangegrepen wat Jones de 'demonisering van de werkende klasse noemt': typeer en stereotypeer de werkende klasse als een onderklasse die zelf kiest voor een levensstijl die elke overheidssteun tot aan de galg gesmeerde boter maakt. Rupert Murdoch maakte zijn media-imperium (dat hij dankzij steun van conservatieve kabinetten kon uitbouwen) tot vehikel voor het uitventen van dat beeld. Met sappige reportages werd en wordt het stereotype erin gehamerd: mensen met onverzorgd uiterlijk, met rondierbuiken en tienerzwangerschapen slobberende trainingspakken, indolent hangend op de bank, de voeten tussen de drankflessen en bierblikken op de

Owen Jones, **Chavs. The demonization of the working class**, Verso, Londen, 2012, 320 pagina's ISBN 978-18-4467-864-8, prijs: €22,99

salontafel, in armoedige en uitgewoonde interieurs van de huurflats van de sociale woningbouw in vervuilde wijken. Tussen de regels door wordt de onuitgesproken, maar niettemin overduidelijke, retorische vraag gesteld: 'Vindt u dit een goede bestemming voor uw belastinggeld?'

Chavs

Chavs, dat is de minachtende aanduiding geworden die in Groot-Britannië inmiddels gemeengoed is geworden. Het komt van 'chavi', de Roma-aanduiding voor (Roma-)kind.

Zeg 'chav' en menige Brit ziet voor zijn geestesoog inderdaad die bierbuik in slobberig trainingspak, dag in dag uit onderuit hangend op de bank: de demoniseringscampagne lijkt geslaagd. Natuurlijk, er zijn mensen die aan dit beeld voldoen, maar zij vormen slechts een kleine minderheid. Jones laat zien dat de overgrote meerderheid van de laagste inkomensgroepen daar helemaal niet aan voldoet. Daarmee is niet gezegd dat zij niet onevenredig zwaar door sociale problemen worden geplaagd. Het punt is dat die problemen in algemene zin nu juist zijn veroorzaakt door de rigoureuze uitholling van de arrangementen van de verzorgingsstaat en het ontbreken van een fatsoenlijk werkgelegenheids- en armoedebestrijdingsbeleid. Men zou ook kunnen zeggen dat de demonisering van de onderklasse als een *self-fulfilling prophecy* werkt: demoniseer lang genoeg en de gedemoniseerden raken inderdaad volstrekt gedemoraliseerd. Intussen heeft de hogere middenklasse flink geprofiteerd en heeft de rijkste 2 procent van de Britten extreem geprofiteerd. De inkomensongelijkheid is enorm toegenomen. Een blik op de Gini-coëfficiënt, een maat voor welvaartsongelijkheid, toont een toename met bijna 50 procent tussen 1976 en 2011. Inderdaad, de koek is grondig herverdeeld.

Labour

Heeft de Labour Party zich hier dan niet tegen verzet? Na jaren van oppositie kwam Labour's Tony Blair weliswaar naar Downing Street, maar hij deed dat met een programma gericht op de middenklasse. Beroofd van haar voornaamste steunpilaar, krachtige vakbonden,

Bang te worden versleten voor een partij voor bijstandstrekkers keerde Tony Blair zich af van wat voorheen de basis van Labour was: de arbeidersklasse (foto: World Economic Forum).

meenden Blair cum suis dat alleen een Labour Party die aantrekkingskracht op de middenklasse uitoefende, verkiezingen kon winnen. Bang te worden versleten voor een partij voor bijstandstrekkers keerde Blair zich af van wat voorheen de basis van Labour was, de arbeidersklasse. Gedurende Blairs jaren als premier nam de inkomensongelijkheid toe. Het was Blair die in 1998 de *Anti Social Behaviour Order* (ASBO) introduceerde, een sanctiemaatregel tegen lieden die asociaal gedrag in het publieke domein vertonen (op straat kwatten, urineren, vloeken of schreeuwen, snoeppapiertjes niet in de afvalbak werpen, ruwe taal uitslaan tegen fatsoenlijke medeburgers, enzovoorts). Al die dingen mochten voor 1998 natuurlijk ook niet, wat aannemelijk maakt dat het Blair zal zijn gegaan om een signaal aan de middenklasse om duidelijk te maken waar zijn politieke sympathie lag.

Nederland

Het boek van Jones lezen leidt onvermijdelijk tot de vraag of zich in Nederland een vergelijkbare ontwikkeling heeft voorgedaan. Ook hier is gedurende de crisis van de late jaren zeventig en de jaren tachtig veel industrie verdwenen, denk aan de scheepsbouw en de textiel. Overal sloten de fabriekspoorten waar doorheen elke dag honderdduizenden arbeiders naar hun werkplaats togen.

Overlegeconomie en de noodzaak van coalitiepolitiek zorgden ervoor dat sociaal-economische tegenstellingen en conflicten zelden tot hevige confrontaties leidden, maar ook hier was een omslag in de Nederlandse tegenhanger van Labour, de PvdA, te zien. Van een partij *van* zelfbewuste arbeiders werd die een partij *voor* 'de zwakkeren in de samenleving', die net als Blair's *New Labour* van haar traditionele achterban vervreemde, al was het maar omdat die zich niet graag permanent voor *sociaal zwakkere* laat verslijten. Ook hier kunnen vakbonden in sectoren waar veel laaggeschoolden werken nauwelijks nog iets uitrichten, mede waardoor de arbeidsvoorwaarden daar ronduit slecht zijn; vraag maar aan uw postbode of aan de caissière in uw favoriete supermarkt. Sociale woningbouw vindt amper nog plaats. Gemeenschapswerk wordt wegbezuinigd. Onderwijs is onderhevig geweest aan een tweedeling die spotte met de doelstellingen van de Mammoetwet, voor ieder naar talent doorstromingsmogelijkheden biedend. Inkomensongelijkheid is toegenomen, zij het niet zo spectaculair als in Groot-Britannië. Van demonisering lijkt echter amper sprake. De verklaring ligt voor de hand: in de egalitaristische Nederlandse cultuur is geen plats voor een sterk standen- en klassenbewustzijn. Ook hier hebben we echter mogen huiveren van en lachen om de Tokki's en het is maar de vraag of die als volstrekte zonderlingen werden beschouwd of toch als in zekere mate exemplarisch voor een maatschappelijke onderlaag. Tijdens de laatste en voorlaatste verkiezingen dook in de campagnes van rechts en populistisch rechts ineens de *hardwerkende Nederlander* op, wiens belastingjuk moest worden verlicht en die niet met snelheids- en andere beperkingen mag worden lastiggevalen, maar voor zijn inspanningen juist extra moet worden beloond. De impliciete boodschap is vanzelfsprekend dat er ook minder hardwerkende en dankzij een uitkering luiierende Nederlanders zijn, die hun problemen slechts aan zichzelf hebben te wijten en die het nu juist wel lastig(er) gemaakt mag en moet worden, al was het maar om die hardwerkende Nederlanders een plezier te doen. ◀

Lesmateriaal

Havo-pilot Maatschappijwetenschappen: Samenlevingsvormen

Leerlingen hebben in de les informatie gekregen en verwerkt over de sociologische kernconcepten *socialisatie*, *acculturatie*, *cultuur* en *identiteit* en over de politicolo-gische kernconcepten *politieke socialisatie* en *ideologie*. Deze kernconcepten zijn gerangschikt onder het hoofdconcept Vorming, van waaruit naar Samenlevingsvormen wordt gekeken.

Daarnaast passen leerlingen ook andere hoofdconcepten hierop toe. Zo leren leerlingen met behulp van kernconcepten als *individualisering* en *modernisering* (gerangschikt onder het hoofdconcept Verandering) welke veranderingen zich in de context Samenlevingsvormen voordoen.

Hieronder volgen enkele voorbeelden van deze uitwerking in opdrachten.

Foto: Wikimedia Commons

Opdracht 1 – Het moderne gezin

Vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw raakt de samenleving in een stroomver-snellung van veranderingen. De politieke en maatschappelijke gezagsverhoudingen veranderen en dat heeft zijn weerslag op de verhoudingen binnen het gezin.

1. Leg aan de hand van nevenstaande foto uit van welke twee maatschappelijke ontwikkelingen binnen het gezin sprake is in de periode na 1980.
2. Licht één van die ontwikkelingen toe aan de hand van het kernconcept *individua-lisering*. Geef tevens de definitie van dit kernconcept.
3. Leg uit welke gevolgen deze ontwikkelingen hebben op het gezin als socialisator.

Opdracht 2 – Socialisatie via muziek

In socialisatie vindt cultuuroverdracht plaats. Luister en kijk via YouTube naar het nummer van Lange Frans en Baas B.¹

1. Noem vijf kenmerken van de Nederlandse cultuur en identiteit zoals Lange Frans en Baas B. die bezingen.
2. Geef aan hoe kenmerken als deze in een socialisatieproces worden overgedragen.
3. Socialisatie heeft drie verschillende functies. Welke twee hoor je terug in dit lied. Licht je antwoord toe.
4. Er is veel verschil van mening over de mate waarin media van invloed zijn op de mensen. Laat aan de hand van het lied van Lange Frans zien hoe de cultivatie-hypothese de socialisatiewerking van muziek ziet.
5. Typeer de Nederlandse cultuur met behulp van drie dimensies van Hofstede.

Opdracht 3 – Overdracht van waarden en normen

1. Schrijf in de eerste kolom een aantal groepen/groepjes waarvan je deel uitmaakt. Denk aan familie, sport-, spel-, en muziekclubs, werk enzovoorts. Overleg met een medeleerling of je niets bent vergeten. Vul daarna de overige vragen in.

Bij welke groepen hoor je?	Wat is belangrijk in deze groep?	Noem een regel die geldt in deze groep.	Wat leer je in deze groep?	Wat leer jij aan anderen in deze groep?
	Waarde	Norm	Socialisatie	Socialisatie

2. Vat samen van welke groepsidentiteit er sprake is in één van de door jou gekozen groep.
3. Geef de definitie van het kernconcept identiteit. Laat beide kanten van de definitie zien aan de hand van één van de door jou gekozen groepen. ◀

De antwoorden vindt u op www.maatschappijenpolitiek.nl.

Noot

1. www.youtube.com/watch?v=yayMuZxlttc

Materiaalontwikkelaars voor havo-pilot: Yolande Vonhoff, Marco Veldman, Koos Romkes, Eelco Poeze, Han Noordink, Lieke Meijs (SLO).

Lange Frans – Het Land Van Lyrics

[Lange Frans]

Kom uit het land van Pim Fortuyn en Volkert van de G.
 Het land van Theo van Gogh en Mohammed B.
 Kom uit het land van kroketten, frikadellen
 Die je tot aan de Spaanse kust kunt bestellen
 Kom uit het land waar Air Max nooit uit de mode raken
 Waar ze je kraken op het moment dat je het groot gaat maken
 Kom uit het land van rood-wit-blauw en de gouden leeuw
 Plunderen de wereld noemen het de gouden eeuw
 Kom uit het land van wietplantages en fietsvierdaagse
 Het land waar je een junkie om een fiets kan vragen
 Het land dat kampioen werd in '88
 Het land van haring happen, dijken en grachten
 Kom uit het land van, het land van Lange Fransie
 Dit is het land waar ik thuis kom na vakantie

[Baas B]

Kom uit het land waar ik in 1982 geboren ben
 Waar ik me guldens aan de euro verloren ben
 Het land dat meedoet aan de oorlog in Irak
 Want ome Bush heeft Balkenende in zijn zak
 Het land van gierig zijn
 een rondje geven is te duur
 de vette hap van de Febo trek je uit de muur
 Het land van rellen tussen Ajax en Feyenoord
 Maar wanneer Oranje speelt iedereen er bij hoort
 Het land van Johan Crujff en Abe Lenstra
 Het legioen laat de leeuw niet in zijn hemd staan
 Het land waar we elke dag hopen op wat beter weer
 Die Piet Paulusma vertrouw ik voor geen meter meer
 Het land dat vrij is sinds '45
 Het land waar ik blijf, 'k vind het er heerlijk
 Eerlijk

[Lange Frans]

Ik kom uit het land waar je door heen rijdt in 3 uurtjes
 Met een ander dialect elke 10 minuutjes
 Kom uit het land waar op papier een plek voor iedereen is
 En XTC export nummer 1 is
 Kom uit het land waar Andre Hazes
 Over 100 jaar in elk café nog steeds de baas is
 Kom uit het land waar Peter, Gert-Jan, Raymond en Jutten
 Frans, Bart en Ali de game runnen

Kom uit het land waar hiphop een kind van 30 is
 En je mag zelf weer gaan vullen hoe vet dat is
 Het land waar als je rijk wordt je zoveel inlevert
 Dat je bij jezelf denkt, hoeveel zin heeft het?
 Het land waar prostitutie en blowen mag
 Het land van Sinterklaas en Koninginnedag
 Dit is het land waar ik verloren heb, bedrogen ben
 Kom uit het land waar ik geboren en getogen ben

[Lange Frans & Baas B]

Kom uit het land met de meeste culturen per vierkante meter
 Maar men is bang om bij de burens te gaan eten
 En integratie is een schitterend woord
 Maar shit is fucking bitter wanneer niemand het hoort
 Ik deel mijn land met Turken en Marokkanen,
 Antilianen, Molukkers en Surinamers
 Het land waar we samen veels te veel opkroppen
 En wereldwijd gerepresenteerd zijn door Harry Potter
 Het land waar apartheid, internationaal
 het meest bekende woord is uit de Nederlandse taal
 Kom uit het land wat tikt als een tijdbom
 Het land dat eet om zes uur en ook nog eens op tijd komt
 Dit is het land waar ik zal overwinnen aan het einde
 Totdat je deze meezingt aan de Arena-lijnen
 En tot die tijd zal ik schijnen ik heb mijn hart verpand
 Dit is voor Nederland
 Baas B
 Lange Frans

(Bron: Rapgenius.com)

KOM GRATIS MET UW KLAS NAAR POLITIEK DEN HAAG!

ProDemos biedt een gratis educatieve dag in politiek Den Haag voor het voortgezet onderwijs en het mbo. Op locatie maken leerlingen op een leuke en speelse manier kennis met politiek, democratie en rechtsstaat.

Huis voor democratie en rechtsstaat **ProDemos**

Ga voor uw reservering naar
www.prodemos.nl

Schrijf nu in voor het schooljaar 2013-2014.

Geknipt

Financieel bloedbad voortgezet onderwijs

De cao-besprekingen in het voortgezet onderwijs zijn abrupt afgebroken, nadat de werkgevers woedend van de onderhandelingstafel zijn weggegaan. Inzet was het behoud van de ouderenregeling. 'Schaamteloos en bizar', zo spreken de onderwijsbonden AOb en CNV Onderwijs over de werkgevers in het voortgezet onderwijs.

De VO-Raad, de werkgevers in het voortgezet onderwijs, wil flink snoeien in de regeling omdat die de scholen jaarlijks ruim 275 miljoen euro kost. De onderwijsbonden zijn fel tegen afschaffing. De regeling is bedacht om docenten vanaf 52 jaar de mogelijkheid te bieden wekelijks een aantal uren minder te gaan werken. De VO-Raad vreest voor de werkgelegenheid als de regeling niet verdwijnt. 'Dit wordt anders een financieel bloedbad en kost vele duizenden arbeidsplaatsen.

De regeling is niet meer van deze tijd', stelt Sjoerd Slagter, voorzitter van VO-Raad. De Algemene Onderwijsbond (AOb) vindt het stuitend dat de schoolbesturen hun verantwoordelijkheid niet nemen. De werkgevers hebben één antwoord: de personeelskosten moeten omlaag en daartoe moeten bestaande regelingen versoberd worden of verdwijnen. In

de politiek wordt het standpunt van de VO-Raad gedeeld om de regeling af te bouwen.

(Bron: *De Telegraaf*, 12 april 2013)

'Ik hoop dat volgend jaar kan worden gewerkt met een nieuw systeem waarin nieuwe leerlingen in het voortgezet onderwijs vijf scholen van voorkeur kunnen opgeven, zodat je altijd een gewenste plek hebt, ook al is het niet je eerst keuze. Loting is verschrikkelijk, maar je kunt niet eindeloos uitbreiden op populaire scholen.'

Saskia Grotenhuis, bestuurslid van de verenigde schoolbesturen voor het voortgezet onderwijs in Amsterdam, in Het Parool, 28 maart 2013.

Via een omweg voor de klas

Ze zijn het bedrijfsleven zat, zoeken een nieuwe uitdaging of meer baan-zekerheid: het onderwijs wordt overspoeld door zogenoemde *crisisdocenten*. CNV Bondgenoten constateerde onlangs dat duizenden mensen hun vorige carrière in het bedrijfsleven of de overheid de rug toekeren en een baan als docent najagen.

Deze zij-instromers hebben het niet gemakkelijk. Volgens Thijs den Otter, persvoorlichter bij de Algemene Onderwijsbond, gaat het om een *schizofrene situatie* op de arbeidsmarkt voor leraren: 'Voor pas afgestudeerde docenten is er bijna geen werk. Ik zie dat veel jonge docenten van flexcontract naar flexcontract gaan, soms staan ze als invaller elke dag voor een andere klas omdat er geen vaste aanstellingen zijn'.

Dat gaat allemaal veranderen in het magische jaar 2015. Dan ontstaat een dramatisch tekort aan docenten. Den Otter: 'Een groot deel van de docenten behoort tot de babyboomgeneratie. Zij gaan massaal met pensioen na 2015'.

De minister van Onderwijs, Jet Bussemaker, neemt al maatregelen om het dreigende tekort op te vangen. Het aantal subsidieregelingen voor zij-instromers wordt uitgebreid met een speciaal *onderwijstraineeship* voor personen met een academische achtergrond. Naast de opleidingsplaatsen komen er meer plekken in het leraren- en managersklasje. Ook wordt meer geld uitgetrokken om leraren bij te

scholen. Tegelijkertijd scherpt de minister de eisen aan. Er komen landelijke eindtoetsen voor taal, rekenen en andere vakken. Ook overweegt de minister om de toelatingseisen voor docentenopleidingen aan te scherpen. Het idee is de juiste docenten voor de klas te krijgen, niet alleen mensen die werkzekerheid zoeken. (Bron: *de Volkskrant*, 13 april 2013)

'Ik was nogal aangestoken door de campagne van die tijd: Leraar, elke dag wat anders. Nu weet ik dat dit niet waar is, soms moet je een paar keer per dag hetzelfde verhaal vertellen, maar toen had ik een enorm romantisch beeld van dit beroep.'

Docent Maatschappijleer en zij-instromer Adrea Kooiman, in de Volkskrant, 13 april 2013.

Deel Schooltv verdwijnt

De Nederlandse Publieke Omroep (NPO) zet vanaf september 2014 een streep door Schooltv voor het voortgezet onderwijs. Directeur Paul Römer van de NTR die Schooltv mogelijk maakt, luidt de noodklok: 'We maken ons grote zorgen, omdat Schooltv één van onze belangrijkste kerntaken is. Honderden scholen gebruiken het'. Römer zegt dat de programma's voor het voortgezet onderwijs maandelijks bijna 800.000 keer worden gedownload op de officiële Schooltv-site en via smartboards of digiborden aan leerlingen worden vertoond. Per vak worden al jaren educatieve programma's gemaakt, over allerlei onderwerpen, van pesten op school en drugsgebruik tot de Tweede Kamer en het broeikaseffect.

'We bereiken met Schooltv 80 procent van de jeugd; juist die doelgroep die de publieke omroep zo moeilijk bereikt. We gaan hierover in gesprek met de NPO en het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap', aldus Römer.

Een woordvoerder van de Algemene Onderwijsbond zei gisteren: 'Dit is erg sneu voor de NTR. Voor docenten is het fijn dat ze een palet hebben om uit te kiezen bij de samenstelling van hun lesplan. Gelukkig zijn er alternatieven op YouTube en voor weinig geld koop je educatieve dvd's'.

(Bron: *Het Parool*, 23 april 2013)

Examenbesprekingen

De examenbesprekingen voor Maatschappijwetenschappen en Maatschappijleer 2 vinden plaats op 27 mei, in de week dat deze *Maatschappij & Politiek* bij u in de bus valt. Op www.nvml.nl vindt u (bijna direct) na afloop van de examenbesprekingen de verslagen van deze bijeenkomsten. Er zijn besprekingen van de examens vwo, vmbo-kb, -gl en -tl, havo-regulier en havo-pilot.

Werkstukwedstrijd

Ook dit jaar konden uw leerlingen meedoen aan de profiel- en sectorwerkstukwedstrijd van de NVLM. Er is een flink aantal werkstukken ingezonden, werk aan de winkel dus voor de jury. De prijsuitreiking is op dinsdag 11 juni aanstaande. De prijs wordt uitgereikt door niemand minder dan D66-fractie-voorzitter Alexander Pechtold.

Workshops Docentendag 2014

Het duurt nog even, maar op vrijdag 7 februari 2014 is de eerstvolgende Docentendag. Het NVLM-bestuur is op zoek naar docenten die daar een workshop willen geven over hun eigen lessen, werkvormen of lesmateriaal. Hebt u iets ontwikkeld dat u op de Docentendag met uw collega's wilt delen? Stuur dan een mail met daarin uw workshopvoorstel (100-150 woorden) naar Aukje Schrijver: aukjeschrijver@nvml.nl. U kunt zich aanmelden tot maandag 30 september. Het bestuur stelt daarna - in overleg met ProDemos - het workshopaanbod samen. Daarbij is het uitgangspunt dat er voor verschil-

lende schooltypen en over verschillende domeinen workshops worden aangeboden. Workshops die dichtbij de lespraktijk staan hebben de voorkeur. Daarnaast wordt gekeken naar de waardering voor workshops in voorgaande jaren en wordt gestreefd naar variatie ten opzichte van vorige Docentendagen. In principe worden workshops niet door uitgevers of auteurs van lesmethoden gegeven.

Portefeuilleverdeling bestuur

In de eerste bestuursvergadering na de jaarvergadering heeft het bestuur de taken opnieuw verdeeld. Voor u als lid van de NVLM is het handig om te weten dat u bepaalde bestuursleden over specifieke onderwerpen of schooltypen kunt aanspreken. Hieronder volgt een kort (en zeker niet volledig) overzicht.

Hans Teunissen is voorzitter. Hij is verantwoordelijk voor de algemene gang van zaken binnen het bestuur en de vereniging. Hij organiseert de (wetenschappelijke) lezingen op de Docentendag en zit namens het bestuur in de stuurgroep van de pilot Maatschappijwetenschappen. Tevens is hij het belangrijkste aanspreekpunt als het gaat om de lobbyactiviteiten die de NVLM onderneemt. *Coen Gelinck* is vice-voorzitter en verantwoordelijk voor deze pagina in *Maatschappij & Politiek*. Sinds januari dit jaar is hij voorzitter van het Platform Vakinhoudelijke Verenigingen in het Voortgezet Onderwijs (PVVVO). Dat doet hij overigens niet namens de NVLM, de voorzitter van het PVVVO zit er niet namens een vakvereniging maar vertegenwoordigt alle negentien aangesloten verenigingen.

Felix van Vugt is secretaris en verantwoordelijk voor de nieuwsbrief die leden van de NVLM regelmatig ontvangen. Daarnaast tuitert hij namens de NVLM.

Tom Stroobach is penningmeester van de vereniging. Hij zit namens de NVLM in het PVVVO.

Aukje Schrijver loopt sinds kort mee met het dagelijks bestuur. Ze is verantwoordelijk voor de organisatie van de examenbesprekingen en voor het organiseren van de workshops op de Docentendag.

Arthur Pormes is binnen het bestuur verantwoordelijk voor de contacten met de lerarenopleiders Maatschappijleer.

Ingrid Faas is verantwoordelijk voor de ledenadministratie. Zij vraagt u elk jaar vriendelijk of u uw contributie wilt betalen.

Ruth Esselink is in het bestuur het aanspreekpunt als het gaat om burgerschap in het mbo.

Hetty Schepers organiseert de profiel- en sectorwerkstukwedstrijd. *Riener Bouwmeester* en Hetty hebben binnen het bestuur het vmbo in hun portefeuille. Docenten uit havo en vwo zijn traditioneel goed vertegenwoordigd in het bestuur en wij zijn dan ook blij met de tegenwoordig aanwezige expertise uit het (v)mbo. Sinds de laatste jaarvergadering hebben we ook twee aspirant-bestuursleden: *Melissa van Melle* en *Erik Cardinaals*. Melissa stelde zich in de vorige *Maatschappij & Politiek* aan u voor, Erik volgt in het volgende nummer.

Coen Gelinck

NVLM-bestuur

Hans Teunissen, voorzitter

telefoon: 06-28125692

e-mail: hansteunissen@nvml.nl

Coen Gelinck, vice-voorzitter

e-mail: coengelinck@nvml.nl

Felix van Vugt, secretaris

Amaliastraat 50

3522 AW Utrecht

telefoon: 06-16431651

e-mail: felixvanvugt@nvml.nl

Tom Stroobach, penningmeester

telefoon: 0320-249481

e-mail: tomstroobach@nvml.nl

Ingrid Faas, ledenadministratie

e-mail: ingridfaas@nvml.nl

Riener Bouwmeester

rienerbouwmeester@nvml.nl

Ruth Esselink

e-mail: ruthesselink@nvml.nl

Arthur Pormes

e-mail: arthurpormes@nvml.nl

Hetty Schepers

e-mail: hettyschepers@nvml.nl

Aukje Schrijver

e-mail: aukjeschrijver@nvml.nl

www.nvml.nl

Girorekening NVLM: 1889654

Gesignaleerd

hen te praten over internet en over seks op internet, aldus de auteurs van *Verliefd op internet* Justine Pardoën Remco Pijpers. *Verliefd op internet* biedt een onthullende blik in de digitale jeugdcultuur. De auteurs schetsen een helder beeld van de ontluikende seksualiteit van pubers, en de manier waarop ze daar online mee experimenteren. Daarnaast geeft het boek een praktisch antwoord op de vraag hoe volwassenen daar het beste mee kunnen omgaan.
Informatie: www.swpbook.com.

De onderzoekende leraar

Schoolbeleid gericht op verbetering van de onderwijsprestaties en verhogen van leeropbrengsten krijgt niet altijd een vertaalslag in het handelen van leraren. Ook blijkt dat leraren die verbeteringen willen aanbrengen in hun lespraktijk onvoldoende tijd en - professionele- ruimte krijgen. Onderzoek doen levert docenten winst op. Behalve kennis en onderzoeksvaardigheden, nemen zowel bewustwording als intentie tot anders handelen in de klas toe. Professionele ontwikkeling wordt verdiept door interactie met collega's. De realiteit leert echter dat leraren hun ervaringen nauwelijks delen. Er ontbreekt een platform waar op systematische wijze aan onderwijsverbetering wordt gewerkt. Een aanzet voor een dergelijk platform wordt gegeven door Leraar24 met video's en dossiers voor de onderwijspraktijk (zie dossier *De onderzoekende leraar in de school*).
Informatie: www.leraar24.nl/dossier/4005.

Het komende nummer van
Maatschappij & Politiek
verschijnt op 24 juni 2013.

Overheid en samenleven

Ministerie van Veiligheid en Justitie

In het *Informatieblad trouwen, geregistreerd partnerschap en samenwonen* van de rijksoverheid is informatie opgenomen over de belangrijkste overeenkomsten en verschillen tussen de verschillende samenlevingsvormen. De acht pagina's tellende publicatie gaat onder meer nader in op de verschillende manieren om samen te leven, voorwaarden en procedures, rechten en plichten, het krijgen, erkennen en adopteren van kinderen, acceptatie van samenlevingsvormen in het buitenland en het beëindigen van een huwelijk, geregistreerd partnerschap of samenlevingscontract. De brochure is te downloaden via de website van de rijksoverheid.
Informatie: www.rijksoverheid.nl/onderwerpen.

Verliefd op internet

Pubers zijn verliefd op internet. Vroeger hingen ze uren aan de telefoon, nu kletsen ze eindeloos via het internet, het liefst zonder te stoppen. Ze worden echter ook verliefd via het internet. Ongeveer de helft van de internettende tieners is verliefd geworden op iemand die ze online hebben leren kennen. Op internet verkennen jongeren hun seksuele grenzen. Niet alleen hun eigen grenzen, maar ook die van anderen. Alle tieners, maar dan ook allemaal, worden seksueel benaderd via internet. Het is daarom hard nodig om met

Maatschappij & Politiek

is een uitgave van ProDemos, Huis voor democratie en rechtsstaat. Hierin zijn tevens opgenomen de mededelingen van de NVLM. De redactieleden zijn in hun journalistieke werkzaamheden onafhankelijk.

Redactie

Bas Banning, Wolter Blankert, Radboud Burgsma, Douwe van Domselaar, Coen Gelinck, Hans van der Heijde (hoofdred.), Lieke Meijs, Gerard van Rossum, Anique ter Welle.

Eindredactie

Maarten Cras

Vormgeving

Addy de Meester

Opmaak

Ron Zijlmans

Omslagfoto

Berbara Houweling (Nationale Beeldbank)

Druk

Drukkerij Haasbeek

Uitgever

ProDemos

Hofweg 1H

2511 AA Den Haag

telefoon 070 7504646

e-mail: uitgeverij@prodemos.nl

Redactiesecretariaat

ProDemos

Hofweg 1H

2511 AA Den Haag

telefoon 070 7504646

e-mail menp@prodemos.nl

www.maatschappijenpolitiek.nl

Abonnementenprijsen M&P

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl

Nieuwe abonnementen

Abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan na ontvangst van het abonnementsgeld. Afhankelijk van de ingangsdatum wordt een evenredig gedeelte van de prijs van een jaarabonnement in rekening gebracht. Abonnementen kunnen ook worden aangegaan met terugwerkende kracht. Dit is echter afhankelijk van de voorraad oude nummers. Aanmelding van nieuwe abonnees bij de uitgever.

Beëindiging abonnement

Opzegging schriftelijk tot 1 december van het lopende abonnementsjaar.

Auteursrecht

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie met uitzondering van de tekst van het leerlingenmateriaal, indien dit geschiedt zonder winstoogmerk.

In alle gevallen dient de bron duidelijk te worden vermeld.

Advertenties

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl.

Of op aanvraag bij de uitgever,

telefoon 070 7570200.

Kopij en mededelingen

Bijdragen naar het redactiesecretariaat.

ISSN 1566-1555

